

X 25779

HEGEDŰS JUDIT

**Javítóintézeti neveltek Aszódon
1945–1950 között**

ÖNKÖNET

BUDAPEST, 2005

Készült az OTKA támogatásával, a kötet a „Pedagógia és politika a XX. század második felében” című OTKA-kutatáshoz kapcsolódik.

Lektorálta
dr. habil. Szabolcs Éva

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000532836

X 257 79

I. Bevezetés

Hazánkban az utóbbi évtized neveléstörténeti kutatásai között egyre erőteljesebben jelentek meg a gyermekkor-történeti kutatások, mely nagyrészt a társadalomtudományos történetírás megjelenésével magyarázható. A makrotörténet-írás mellett a mikrotörténeti kutatások kerültek előtérbe: neveléstörténeteink (*Kéri Katalin, Nóbik Attila, Pukánszky Béla, Szabolcs Éva*) azt vizsgálták, hogy a különböző történeti korokban miként alakult a gyermekek, a fiatalok helyzete, szerepe, milyen sajátosságok jellemzik a velük való bánásmódot.

A gyermekkor-történeti kutatásokon belül kevésbé volt hangsúlyos a „züllött vagy züllésnek induló gyermekekkel” kapcsolatos gyermekkép kutatása. Igazán nincs információnk arról, hogy a társadalom miként ítélte meg az „erkölcsileg fogyatékos” gyermekeket, fiatalokat, hogyan bántak velük, milyen kép alakult ki róluk. Ezt a hiányt szeretnénk pótolni kutatásunkkal, melynek középpontjában a 2004-ben alapításának 120. évfordulóját ünneplő Aszódi Javítóintézet és a 2. világháborút követően az újraindulás évében, 1946-ban ott élő növendékek és a velük foglalkozó javítóintézeti családfők, pedagógusok állnak.

A kutatás során mindvégig arra törekedtünk, hogy elsődleges forrásokat használjunk fel, és esetlegesen az 1945–50 között az intézettel kapcsolatban álló személyek közül valakit megszólaltassunk – sajnos az utóbbira nem volt lehetőségünk. Itt szeretnénk megköszönni *Szarka Attilának*, az Aszódi Javítóintézet igazgatójának segítségét és támogatását az elmúlt évek közös munkáiban, *Garami Lászlónak*, *Kiss Istvánnak*, az Aszódi Javítóintézet múzeumalapítójának és *Korpás Lászlónak* az iratanyagokhoz való hozzájutást. Az Aszódi Javítóintézet mellett a Magyar Országos Levéltár szolgált még kutatási helyszínül, ahol az Igazságügyi Minisztérium Aszódi Javítóintézettel kapcsolatos iratanyagát vizsgálhattuk meg. Ezúton szeretnénk köszönetünket kifejezni *dr. habil. Szabolcs Éva* egyetemi docensnek az anyag lektorálásáért, hasznos tanácsaiért és támogatásáért, valamint *Papp Lászlónak* gondos szerkesztői munkájáért.

Munkánknak két célja volt: egyrészt szeretnénk jobban megismertetni a téma iránt érdeklődőket a régmúlt javítóintézeti világgal, másrészt az elkészült kötettel a gyermekvédelem történetével és a gyermekkortörténettel foglalkozó kutatások irányát szeretnénk bővíteni. Olvasva a régi iratanyagokat, a családfők feljegyzéseit, az igazgatók le-

veleit, a szülők és a neveltek levelezését, csak tisztelettel tudunk adózni a régi nevelőknek és növendékeknek, akik erejükön felül végezték a helyreállítási munkákat, próbáltak utat találni a társadalomba való beilleszkedésre. Ezt a törekvést vállalják fel már több mint 120 éve az aszódi javítóintézeti pedagógusok, alkalmazottak, akiknek munkájáról csak elismeréssel tudunk szólni. Ezt a munkát nekik ajánljuk abban a reményben, hogy a több éve tartó együttműködésünk tovább folytatódik.

Hegedűs Judit

Vác, 2005. április

II. Új források a neveléstörténeti kutatásokban – kutatásmódszertani háttér

1. A kutatás nehézségei és dilemmái

Mielőtt ismertetnénk kutatásunk célját és kérdésfelvetéseit, szükségesnek tartunk néhány – számunkra dilemmát okozó – problémát ismertetni. Az egyik legnagyobb problémát a fogalmak eltérő megnevezése okozta. Tisztában vagyunk azzal, hogy napjainkban a bűnelkövető, bűnelkövetés kifejezést használjuk, de a korabeli szóhasználatot figyelembe véve írásunkban többször a bűnöző, bűnözés kifejezést is alkalmazzuk. Fontosnak tartjuk, hogy a javítóintézeti világ fogalmait röviden ismertessük, mivel ezeket használják forrásaink, azonban nem minden esetben lehet egyértelmű az olvasó számára ezeknek jelentése. A család, illetve családfő kifejezést többféleképpen kell értelmezni írásunkban: egyrészt jelenti a vér szerinti családot, és annak élén álló személyt; másrészt pedig a javítóintézeti növendékcsoportot is családnak nevezték. Ebben az értelemben a családfő a növendékcsoport élén álló pedagógust jelentette. Az intézet hivatalos elnevezése az „Aszódi Állami Fiúnevelő Intézet” volt, de mind a családfők, mind pedig az igazgatók inkább az Aszódi Javítóintézet elnevezést használták. Munkánkban mi is mindkét kifejezést alkalmaztuk.

Az általunk vizsgált korszakról az utóbbi években végzett munkák segítségével kaphatunk árnyaltabb elemzést (pl. *Romsics*, 2003). Ehhez nagy részben hozzájárult az is, hogy a rendszerváltást követően egyre több új forrás vált elérhetővé a kutatók számára. Ezek a források azonban kevésbé érintették a gyermek- és fiatalkori bűnözés témakörét. A neveléstudomány területéről *Golnhofer Erzsébet* 2004-ben megjelent könyve ad kiváló alapot a korszak pedagógiai eszméinek megismeréséhez (*Golnhofer*, 2004). *Gergely Ferenc* elsődleges források feldolgozásán alapuló, a gyermekvédelem történetéről szóló munkája (*Gergely*, 1997) nagy segítséget nyújtott az általános gyermekvédelmi helyzet megértéséhez. E másodlagos forrásoktól eltekintve igen kevés szakirodalom foglalkozott ezzel a témakörrel pedagógiai szempontból. Ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy munkánkban elsősorban a most feltárt elsődleges források elemzését vettük alapnak. Bár tudjuk, hogy a tartalomelemzés módszere még több összefüggés megfogalmazását tenné lehetővé, mégis a kutatás első fázisaként jelenleg csupán az 1945–50 közötti fiatalkorú bűnelkövetőkről körvonalazódó gyermekképről, az aszódi javítóintézetről tettünk néhány megállapítást.

Jogos kritikaként fogalmazható meg munkánkkal szemben az, hogy miért nem vizsgáltunk meg más folyóiratot, akár napilapot. Kutatásunk kezdeti szakaszában gondoltunk erre is, azonban látva az intézet irattárában fellelhető kevésbé hozzáférhető iratanyagokat, úgy döntöttünk, hogy egy későbbi kutatás tárgyává tesszük a napilapokban megjelenő hírek elemzését. A személyiségi jogok védelme nem teszi lehetővé számunkra, hogy megkeressünk az ebbe az intézetbe beutaltakat interjúkészítés céljából, bár tudjuk, hogy ezek a beszélgetések nagyban hozzájárulnának egy árnyaltabb kép kialakulásához. Mindezek a felvetések már jelzik, hogy a témát illetően számos kutatásra van még szükség.

A kutatás során nagyon fontos volt, hogy tudatosan betartsuk a társadalomtudományi kutatások etikai normáit, hiszen az 1945–50 közötti Aszódon büntetésüket töltők között vannak olyanok, akik ma is élnek. Ügyeltünk arra, hogy ne adjunk ki olyan információkat, amely kellemetlenséget okozhat számukra, veszélyeztetheti magánéletüket, éppen ezért a személyes érdekek védelmének érdekében biztosítottuk a személyes adatok titkosságát. A fotókon közölt dokumentumok megjelentetéséhez az iratanyag tulajdonosai járultak hozzá, illetve az intézet épületéről készült fotók a www.aszod-afi.hu honlapról származnak. Az anonimitás érdekében a neveket eltakartuk a dokumentumokról.

2. Röviden a kutatás céljáról

A javítóintézet a külső szemlélő számára gyakran egy nehezen elképzelhető, misztikus világot jelent: nem tudjuk pontosan, hogy kik és miért vannak bent; mit csinálnak a növendékek az intézetben; kik foglalkoznak velük; hogyan fegyelmezik őket. Ezek a kérdések nemcsak a jelenben, hanem a múltban is érdekesek lehetnek. Kutatásunk során csupán egy viszonylag rövid korszakot, az 1945–50 közötti időszakot néztük meg. Választásunk azért esett erre a korszakra, mert egyrészt nagyon jól követhető a politikai, gazdasági, társadalmi és vallásos élet változása az intézet életében is. Másrészt pedig megtudhatjuk, hogy a második világháború után milyen is volt a bűncselekményt elkövetett fiatalok helyzete a társadalomban.

Vizsgálódásaink egyik legfontosabb célja az volt, hogy az 1946-ban újraindult Aszódi Javítóintézetben élő növendékeket, kinti és benti életüket, valamint a velük foglalkozók életét bemutassuk. Ehhez azonban elengedhetetlen volt az elsődleges források feltárása, melyre az intézet irattára és a Magyar Országos Levéltár iratanyaga szolgált alapul. A forrásfeltárás mellett fontos feladatként fogalmazódott meg bennünk ezek elemzése. Forrásainkban azokra a kérdésekre kerestük a választ, hogy milyen nehézségekkel szembesültek a büntetőeljárás során, milyen okok vezettek a fiatalok bűnelkövetésére, kitől és mi-

ilyen jellegű segítséget kaptak a reszocializációjuk során, miként vélekedtek róluk, valamint a javítóintézetek pedagógiai munkájáról.

Munkánknak két célja volt: egyrészt szeretnénk jobban megismertetni a téma iránt érdeklődőket a régmúlt javítóintézeti világgal, másrészt az elkészült kötettel a gyermekvédelem történetével és a gyermekortörténettel foglalkozó kutatások irányát szeretnénk bővíteni. Olvasva a régi iratanyagokat, a családfők feljegyzéseit, az igazgatók leveleit, a szülők és a neveltek levelezését, csak tisztelettel tudunk adózni a régi nevelőknek és növendékeknek, akik erejükön felül végezték a helyreállítási munkákat, próbáltak utat találni a társadalomba való beilleszkedésre.

3. A kutatás helyszíne

A méltán híres Aszódi Javítóintézet története hálás téma a neveléstörténetet kutatók számára. A dualizmus korában elsősorban jogászok foglalkoztak a fiatalkori bűnözés és a javítóintézeti nevelés témájával. Kifejezetten a témára vonatkozó hazai kutatásokkal a XX. század elejéig nem találkoztunk. A gyermektanulmányozási mozgalom hatására kezdődtek meg vizsgálódások, melynek egyik legfőbb képviselője *Nemes Lipót* volt (*Nemes, 1935*). 1915-ben *Kármán Elemér* megalapította a Kriminálpedagógiai Intézetet, amely mellett lélektani laboratórium, kriminálpedagógiai szeminárium és szakkönyvtár, és „Pestalozzi Otthon” elnevezéssel megfigyelő gyermekotthon működött. Az itt tapasztaltak alapján már a XX. század elején igen modern elveket vallottak és hirdettek a bűnelkövető fiatalok védelmében (*Hegedűs, 2004*).

A *Kun Béla* és *Láday István* szerzőpárosnak köszönhetően igen sok információnk van az aszódi javítóintézet dualizmuskori működéséről. Azonban az első világháború után már kevésbé ismert az intézet és a benne élők története, mivel a második világháború során megsemmisült az intézet iratanyaga. Így csupán a folyóiratokban megjelent tanulmányok, kriminálpedagógusok, jogászok írásai alapján tájékozódhatunk a fiatalok bűnelkövetők megítéléséről és életéről az 1918–1945 közötti korszakban (*Hegedűs, 2004*).

Az általunk vizsgált korszak – az 1945–50 közötti időszak – a rendelkezésre álló források tekintetében igen ambivalens. A korábbi fontos gyermekvédelmi folyóiratok¹ megszűnését követően 1945-ben már nem jelent meg kifejezetten gyermekvédelmi szaklap. Így a sajtóelemzés csupán a különféle pedagógiai, jogi és a napi sajtó szórványosan

¹ 1905–1918 között jelent meg a „Gyermekevédelmi Lap”, mely 1926-ban indult újra, azonban 1930-ban végérvényesen megszűnt. 1929 októberében a „Gyermekevédelem” című havonta megjelenő folyóirat egészen 1944 októberéig a gyermekvédelem tudományos orgánusaként tájékoztatta olvasóit a gyermekvédelem aktuális helyzetéről.

megjelent cikkei alapján készült. Pedagógiai (*Embernevelés, Köznevelés*) és jogi folyóiratokban (*Jogtudományi Közlöny*) kutakodva viszonylag kevés cikk található a fiatalkori bűnözéssel – bűnelkövetéssel kapcsolatban. A Köznevelés folyóiratban csupán egy közleményt találtunk a témánkkal kapcsolatban, az igen rövid, pár soros írás az amerikai fiatalok bűnözéséről szól², az Embernevelésben egyetlen írást sem közöltek e területről. Ez a tény kiválóan magyarázható az 1940-es évek végén, 1950-es években kialakult szemléletmóddal, mely szerint a kriminológia burzsoá tudomány és a szocializmus építésével, a „szocialista embereszmény” megvalósításával, a nyomor felszámolásával a kriminalitás, a prostitúció, a csavargás fokozatos megszűnése lesz jellemző. Így pedig teljesen szükségtelen kutatni ezekben a témákban.

A kriminálstatisztikai adatokat is titkosan kezelték ebben a korszakban, még a kutatások számára sem voltak hozzáférhetőek. Egészen 1949-ig nem volt pontos kép a bűnelkövetés alakulásáról. 1949-ben az Igazságügyminisztérium kiadott egy rendeletet, melyben kötelezték a bíróságokat és a büntetés-végrehajtási intézményeket a fiatalok bűnözése elleni védekezés érdekében adatszolgáltatásra (IM 5.205/1949 I.M. VI. rendelete). Ezek az adatok csupán az 1950-es évektől váltak hozzáférhetővé a kriminológiai kutatásokat végzők számára.

Az 1950-es évek végétől kezdődő kriminológiai kutatások kiemelkedő iránya a fiatalkori bűnözés jellegzetességeinek feltárása volt. Ezek közül is érdemes megemlíteni például *Huszár Tibor* felméréseit, melyet az 1957–58-as években az aszódi és rákospalotai nevelőintézetben, a Fiatalok Börtönében, a Budapesti Főkapitányság Gyermekvédelmi Osztályán és néhány fővárosi iskolában végzett (*Huszár, 1964*). Az MTA Állam- és Jogtudományi Főbizottsága, az ELTE Büntetőjogi és Statisztika Tanszéke, a Szegedi és Pécsi Tudományegyetem büntetőjogász professzorai, valamint az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének és az Igazságügyminisztériumnak a szakértői 1960–61-ben vizsgálták a fiatalkori bűnözés okait³. Az általunk vizsgált korszakban azonban nem találtunk a fentiekhez hasonló vizsgálatot, így kutatásunk során elsősorban az Aszódi Javítóintézet irattárában, valamint a Magyar Országos Levéltár Igazságügyminisztérium (a korabeli hivatalos szóhasználat szerint mi is az Igazságügyminisztérium kifejezést használjuk) iratanyagai között a témánkra vonatkozó, fellelhető elsőleges forrásokra támaszkodtunk.

Az Aszódi Javítóintézet irattára kincseket rejtett a javítóintézeti nevelés történetével foglalkozók számára. 1946-tól kezdődően az irattárban összegyűjtötték az intézet működésével kapcsolatos általános,

² Fiatal bűnösök. Köznevelés, 1946. 4–5. szám, 10–11. oldal.

³ A fiatalok bűnözésének okaira vonatkozó kutatások egyes kérdései. Különlenyomat, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti tanulmányok osztályának Közleményei. XII. kötet 1–2. számából. 1962.

gazdasági, pedagógiai iratokat, valamint a növendékekkel kapcsolatos iratanyagokat. A növendékügyi anyag több dokumentumból állt össze: a bírósági ítélet, környezettanulmányok, jelentések, szülők és hatóságok levelei, a szökésekről készített jegyzőkönyvek mellett az úgynevezett élet- és jellemrajzi füzeteket is ki kell emelnünk.

1946-ból 80 növendék iratanyaga maradt fenn, természetesen nem mindegyik dosszié tartalmazta az összes iratot, de véleményünk szerint így is kiváló alapot nyújtott a forráselemző munkánkhoz. A hivatkozással kapcsolatban meg kell említenünk, hogy az Aszódi Javítóintézet irattárában talált dokumentumoknál nem tudtunk jelzetet írni, csupán – amennyiben olvasható volt – a levél iktatószámát tüntettük fel. Sem a környezettanulmányok, sem a bírósági ítéletek, sem pedig az élet- és jellemrajzi füzetek esetén nem jelöltük a növendékek nevét, és sorsszámát a személyiségi jogok védelme érdekében.

Kutatásunk során fontosnak tartottuk, hogy ne csak az intézet irattárában őrzött dokumentumokat nézzük meg, hanem a felügyeleti szervnél, az Igazságügyminisztériumnál fellelhető iratanyagot is átvizsgáljuk. A Magyar Országos Levéltárban talált dokumentumokból egyrészt nemcsak konkrétan az aszódi intézetre vonatkozó adatokat tudtunk meg, hanem a fiatalok bíróságának működéséről is kaptunk információt. Az itt talált dokumentumoknál is törekedtünk a pontos jelzet feltüntetésére, azonban itt sem állt rendelkezésünkre minden iratanyagnál részletes jelzet. Az idézett szövegeket betűhíven közöltük.

Törekedtünk arra, hogy megtaláljuk a dokumentumok típus szerinti helyes arányát. Az általunk felhasznált források között nyilvánvaló, hogy voltak erőteljesen szubjektív források (például a szülők levelei a gyermekről), és objektivitásra törekvőek (bírósági ítéletek, jegyzőkönyvek stb.) Az utóbbiaknál azonban elkerülhetetlen volt, hogy az objektivitás mellett több esetben megjelenjenek sablonszövegek. Az alábbi táblázatban foglaltuk össze azt, hogy milyen típusú iratanyagokat és hány darabot dolgoztunk fel munkánk során.

1. táblázat. A kutatás során leggyakrabban felhasznált források⁴

	Típus	Keletkezésének ideje	Lelőhely	Darab
Növendékek iratanyaga (80 fő)	Környezettanulmányok	1945–46 között	Aszódi Javítóintézet	45
	Élet- és jellemrajzi füzet	1946	Aszódi Javítóintézet	62
	Bírósági ítéletek	1945–1946	Aszódi Javítóintézet	36
Jelentések	Családfői jelentés	1946–1947	MOL	22
	Igazgatói jelentés	1945–1950	MOL	18
	Pártfogói jelentés	1948–1950	Aszódi Javítóintézet	33 ⁵
Jegyzőkönyvek	Balesetokról szóló jegyzőkönyvek	1946–1950	Aszódi Javítóintézet	5
	Szökésről szóló jegyzőkönyvek	1946–1950	Aszódi Javítóintézet	74 ⁶
Levelek	Az igazgató vagy családfő levelei a szülőkhöz	1946–1950	Aszódi Javítóintézet	38
	A szülők levelei az igazgatóhoz vagy családfőhöz	1946–1950	Aszódi Javítóintézet	46
	A növendék levele családjához	1946–1948	A család tulajdona	5

A következőkben fontosnak tartjuk az egyes források főbb jellemzőinek bemutatását, mivel a neveléstörténeti kutatásokban eddig kevésbé használt dokumentumok is előfordultak forrásaink között. Véleményünk szerint mind a környezettanulmányok, mind pedig az élet- és jellemrajzi füzetek elemzése kiválóan alkalmazhatóak a mikrotörténeti kutatásokban.

⁴ Nem tüntettünk fel minden forrást, hanem az általunk leggyakrabban használtakat. Természetesen ezeken kívül egyéb források is rendelkezésünkre álltak. Például rokonok levelei, rendőrségi jelentés stb. Azonban ezek száma nem volt jelentős.

⁵ Egy növendékről több pártfogói jelentés készülhetett. Az itt felsoroltak a növendék kikerülését követően születtek.

⁶ Ebbe a számba belevettük azt is, amikor ugyanarról a szökekről több jegyzőkönyvet készítettek.

4. A környezettanulmányok

A források egyik legnagyobb csoportját a környezettanulmányok alkották. A környezettanulmányok újfajta dokumentumként jelentek meg kutatómunkánk során. Amikor a növendékek iratanyagát vizsgáltuk, örömmel konstatáltuk, hogy 45 aktánál találtunk környezettanulmányt.

A környezettanulmányokat a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőeljárásnál többféle célból készítették: a bírósági ítélet meghozatala előtt a rendőrség és a bíróság tájékoztatására, illetve a próbára bocsátás, az utógondozás és az intézetből történő ideiglenes elbocsátás után a fiatalkorú életkörülményeiről, magatartásáról való információ-szolgáltatás céljából.

A környezettanulmányok készítői között a rendőrség, ügyészség munkatársai mellett hivatásos pártfogókat és pedagógusokat is megtalálhatunk. Ennek megfelelően az általunk elemzett környezettanulmányok színvonala is igen változó volt: a szöveges, több szempontra kiterjedő elemzés igen ritka (10 eset), inkább a sablon kitöltése és pár soros megjegyzés hozzákapcsolása a jellemző, illetve 35 esetben nem is találtunk az iratanyag között környezettanulmányt. Már 1948-ban megfogalmazódott a kritika a környezettanulmányokkal szemben: „...a környezettanulmány – hovatovább teljesen értéktelen »blankettává« fog süllyedni, amelyet sok esetben egy minden (ily irányú) szakképzettséget nélkülöző nyomozóközeg teljesen gépiesen, a környezettanulmány rendeltetése és fontossága tekintetében szemmel látható tájékoztatatlanságban »tölt ki.«” (Goltner, 1948. 222. o.) Holott nagyon fontos információkat tartalmaztak a környezettanulmányok: a személyi adatok mellett az iskolai végzettségre, a gyermek rossz szokásaira, a lakókörnyezetére, családi és iskolai szocializációjának főbb jellegzetességeire tértek ki. A környezettanulmányokhoz készített sablonban kikérték mind a szülők/gondviselők, mind a pártfogók véleményét a bűncselekmény elkövetésének okáról, illetve javaslatot is tehettek az ítéletre.

A környezettanulmányok elemzése során arra voltunk kíváncsiak, hogy a pártfogók hogyan és miként értelmezték a fiatalkori bűnelkövetés problematikáját egy-egy eset kapcsán.

5. Élet- és jellemrajzi füzetek

A források második nagy csoportját az élet- és jellemrajzi füzetek alkották. Ebbe rögzítette a családfő a növendéknek az intézetben eltöltött idő alatt történt fejlődését és nevelési folyamatát. Ez a dokumentum lesz az, amely leginkább tükrözi az egyén legfőbb jellemzőit, a személyi adatokat, rövid előéletét és az intézeti életét. Az élet- és jellemrajzi füzet vezetése nem csupán egy „adminisztratív feladat”, hanem egy tájékoztató alapidokumentum, hiszen segítséget nyújtott például a kísérleti kihelyezés eldöntésében, a különböző hatóságok, szervek tájékoz-

atásában, de akár a kikerült növendék kérésére kiadott igazolások elkészítésében is.

Az élet- és jellemrajzi füzetek elemzése során három nagy tartalmi egység határozható meg. A személyi adatok segítségével képet kaphatunk arról, hogy milyen életkorban, honnan, milyen szerkezetű és vagyoni helyzetű családból, milyen iskolai végzettséggel kerültek be a növendékek. A második nagy egység az előéletre vonatkozik, rendszerint az adatlapot követően az első bejegyzés tartalmazta a családi hátteret, a bűncselekmény leírását és a háttérben lévő okokat. Megfigyelhető, hogy az előélet leírása általában a környezettanulmányok, illetve a bírósági ítéletek alapján történt meg. Az élet- és jellemrajzi füzet harmadik tartalmi egysége az intézetben eltöltött élet bemutatása volt, melyre – ha különleges esemény (például szökés, baleset, ítélet hatályaon kívül helyezése, próbára bocsátás) nem tette szükségessé – negyedévenként került sor. Ekkor a családfő rendszerint az alábbi szempontok mentén foglalta össze röviden (általában 10-15 mondat) a növendék jellemzőit, a fontosabb eseményeket:

- Egészsége állapota: betegségek, baleset, fejlettsége
- Rend- és tisztaságszeretete
- Értelmi színvonala: elmaradások
- Érzelmi élete, hangulata
- Társaihoz való viszonya
- Munkához, tanuláshoz való viszonya
- Negatív megnyilvánulásai: fegyelmezetlenségek, szökés, verekedés, lopás stb.
- Fenytések, büntetések – jutalmak, dicsérek
- Hogyan vélekedik róla a nevelő?

Az igazgató negyedévenként ellenjegyezte az elkészült feljegyzéseket. 1946-ból, ahogy már fentebb is említettem, 80 növendék iratanyagát találtuk meg, azonban nem volt fellelhető mindenütt az élet- és jellemrajzi füzet: 62 füzetet találtunk meg, ezek elemzésére vállalkoztunk kutatásunk során a fent felsorolt szempontok mentén.

6. Jelentések, jegyzőkönyvek

A források harmadik nagy csoportját a jelentések alkották, melynek többféle típusával találkoztunk: családfői jelentések a növendékről és a csoportról; az igazgató jelentései az intézetben történekről (gazdasági helyzet, az épület felújításáról, a szökésekről).

A családfőnek kötelessége volt javaslatot készítenie a növendék kihelyezése előtt. Ez a jelentés általában az élet- és jellemrajzi füzetben leírtak rövid összefoglalása volt: bemutatta a növendék személyi adatait, előéletét, valamint az intézetben eltöltött időt (mit tanult, milyen volt a viselkedése, szökött-e stb.). A jelentés végén megfogalmazta véleményét az esetleges kihelyezésről, próbára bocsátásról. Tartalmilag

hasonlókra tértek ki azokban a jelentésekben, melyet az intézetből kikerült növendékről írtak a munkaadók kérésére.

A családfőnek minden hónapban jelentést kellett készíteniük családjukról, melyben összefoglalták a család életének főbb eseményeit abban az adott hónapban, a család tagjainak egészségügyi állapotát, viselkedését. Ezek segítségével képet kaphattunk a javítóintézeti neveltek mindennapjairól. Eredetileg ezeket a jelentéseket le kellett adniuk az intézet legfontosabb szervének, a Házi Tanácsnak. Az igazgató – eleget téve kötelességének – továbbította a családfők jelentéseit az Igazságügyminisztériumba.

Az igazgatónak – hasonlóan mint a családfőnek – jelentést kellett tennie a feljebbvalójának, az igazságügyminiszternek. Az igazgató minden különleges eseményről beszámolt, illetve meghatározott időközönként havonta vagy negyedévenként az intézet gazdasági helyzetéről, az épület felújításának menetéről, a dolgozók helyzetéről tett jelentést. Ezek egy része fennmaradt a Magyar Országos Levéltár, illetve a javítóintézet iratanyagai között.

Igen fontos forrásanyagként szolgáltak a szökésekről, a javítóintézetben történt balesetekről, bűncselekményekről készült jegyzőkönyvek. A jegyzőkönyvekből megtudhattuk a szökések módjait, okait, a dolgozók felelősségét. Természetesen a forráselemzés során mindvégig figyelembe kellett vennünk, hogy ezeket a jegyzőkönyveket az Igazságügyminisztérium számára tovább kellett küldeniük. A kutatás során 74 jegyzőkönyvet dolgoztunk fel.

7. Bírósági ítéletek

A növendékekkel foglalkozó iratok közül a bírósági ítéletek is fontos forrásként szolgáltak. 34 ítélet maradt fenn, melyek elemzése során nagyon jó képet kaphatunk az elkövetett bűncselekményekről, a fiatalok életmódjáról, és nem utolsósorban a bíróság ítélkezési szokásáról. Az ítéleteket rendszerint megindokolták, ez számunkra igen sok információt adott arról, hogy miért is tartják megfelelőnek a javítóintézeti nevelést, mit várnak el tőle. E kutatás felhívta a figyelmünket arra, hogy ez a dokumentum mennyire jól használható fel a gyermekkor-történeti kutatásokban.

8. Levelek

A növendékügyi anyag egyik legérdekesebb része a dokumentumok között található levelek voltak. Ezek egy része a szülők, családtagok levelei az igazgatóhoz, illetve az igazgató válaszlevelei a szülőknek, családnak. 5 olyan levélnek a piszkozatát is megtaláltuk, amelyet az egyik növendék írt családjának. A javítóintézeti neveltek bármikor kaphattak levelet, ezeket ugyan a családfő átolvasta, de ezt követően szabadon rendelkeztek ezekkel.

A hivatalos levelezés egy részét is megtaláltuk: az intézet vezetősége rendszeresen tartotta a kapcsolatot a minisztériumon kívül az Átmene-ti Fiúnevelő Otthonnal, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságával, a fiatal-korú bírakkal, a rendőrségekkel, ezeknek a leveleknek is egy része fennmaradt az Aszódi Javítóintézet irattárában, illetve a Magyar Országos Levéltárban.

9. A forráselemzés mint neveléstörténeti kutatási módszer

Tisztában vagyunk azzal, hogy kutatásunk során az emlékezet, a politika által erősen megrostált nyomokat találtunk, melyek – *Gyáni Gábor* szavaival élve (*Gyáni*, 1997) – „előre-kódoltak”. Az általunk vizsgált forrásokon is rajta hagyta nyomát az adott korszak (1945–50 közötti időszak jellemzői), illetve a dokumentumok keletkezésének körülményei és funkciója (jelentések).

Tudjuk *Duby* révén is, hogy „az emlékezet... csak a kivételeset őrzi meg, a hétköznapi, a közönségeset örökre elhullatja. A közös tudatban az egyén emlékezetével ellentétben nem gyúl ki hirtelen fény, s nem irányul közönséges dolgokra” (*Duby*, 1993. 63. o.), mindezt mi is tapasztaltuk kutatásunk során. Az általunk vizsgált dokumentumokban nehezen találtunk választ arra a kérdésünkre, hogy hogyan élték mindennapjaikat a növendékek, hiszen a jelentések általában erre kevésbé figyeltek. Csupán következtetni tudtunk a sokféle forrás által leírt félmondatokból. Ha elfogadjuk a posztmodern történetírás szemléletmódját, akkor mi is a „jelen időhorizontjának ismeretöbblétének” segítségével több növendék által megírt történeteket mesélünk el.

Kutatásunk alapján véve mikrotörténeti kutatás: nem törekedtünk arra, hogy hagyományos narratív eseménytörténetet mutassunk be, hanem az 1945–1950 közötti korszakban megjelenő fiatalkori bü-nözéssel és javítóintézeti neveléssel foglalkoztunk egy konkrét intézmény, az Aszódi Javítóintézet és a benne élők főbb jellemzőinek bemutatása segítségével. Joggal felmerülhet a kérdés, hogy adható-e valamennyire is releváns tudás az általunk vizsgált mikrovilágról, ha nem veszünk tudomást a makrovilágról? E dilemma feloldása érdekében törekedtünk arra, hogy némi áttekintést adjunk arról a világról, amelyben az Aszódi Javítóintézet működött.

A kutatási módszerek közül a forráselemzés módszerét választottuk, melynek során a fentebb ismertetett dokumentumokat elsősorban kvalitatív módon elemeztük. A kvalitatív forráselemzés során a szövegeket az alábbi kategóriákba soroltuk:

- Vélemények a javítóintézetekről
- A bíróság ítélezési szokásai
 - az ítélet indoklása
- Az Aszódi Javítóintézet újraindulása
 - helyreállítási munkálatok

- Politikai élet az intézetben
- Mindennapok a javítóintézetben
 - Az intézeti élet
 - A növendékek ellátása: ételmezés, ruházat
 - A növendékek magatartása
 - Fegyelmezés és büntetés
 - Hivatalos látogatások az intézetben
 - Balesetek az intézetben
- Szökés az intézetből
- Munka és oktatás az intézetben
 - Az iskola felszereltsége
 - Átalakítások az iskolai életben
 - Ipari és mezőgazdasági munkák az intézetben
- A „javító-típus”, azaz milyen tulajdonságokkal jellemezték a fiatalkorú bűnelkövetőket?
- Kapcsolattartás a családdal
- Alkalmazottak az intézetben
 - Létszám, képzettség alakulása
 - Munkájuk főbb jellegzetességei
 - Fizetésük és életmódjuk
 - Problémák és kihívások
- Vallás az intézetben
- Kikerülve az intézetből:
 - Pártfogók és pártfogoltak
 - Beilleszkedési nehézségek

Ezen kategóriák mentén haladtunk, arra törekedtünk, hogy átfogó képet adjunk egyrészt általában a fiatalkori bűnelkövetésről, valamint az Aszódi Javítóintézet életéről 1945 és 1950 között..

III. A gyermekek és a gyermekvédelem helyzete 1945–1950 között

1. A gyermekek helyzete 1945–1950 között

A megszállás és a harcok súlyos atrocitásokkal jártak, melyek elsősorban a polgári lakosságot érintették: erőszakoskodások, rablások mellett az ország szinte romhalmazzá vált. Megbénult a közlekedés, a magyar gazdaság teljesítőképessége 1945–46-ban az első világháború utáni alacsony szintre zuhant vissza, mivel a mezőgazdasági munkákat nem tudták elvégezni, a nyersanyag-, energia- és munkaerőhiány miatt az ipari termelés is komoly nehézségekkel küzdött. Mindez az emberek életmódjára is hatott, 1945–46-ban az emberek nagy része igen rossz körülmények között élt. Éheztek, fáztak, állandó zaklatásoknak voltak kitéve. Az óvóhelyekről, pincékből előjött emberek, gyermekek élelmezése, ruházása, ellátása igen nagy nehézséget jelentett a kormánynak. A Magyarországon átlagos 2700 kalória helyett 1945–46-os évben egy ember mindössze napi 1700–1800 kalóriát tudott elfogyasztani (Romsics, 2000. 303–304. o.).

A második világháborút követően nem voltak könnyű helyzetben a gyermekek, fiatalok. A háborús helyzet, a veszteségek, a szenvedések áthatották a mindennapokat. A háború során átélt traumák, a hadi események, a halál élményének közvetett-közvetlen tapasztalása többféle szempontból is hatást gyakorolt a fiatalok életére. Komoly problémaként merült fel az árván, félárván maradt gyermekek ellátása, a magára hagyatott fiatalokkal való foglalkozás.

Mindannyiunk szeme előtt lejátszódna a Valahol Európában c. film olyannyira ismert kockái. A szétlőtt utakon szülő nélkül maradt gyerekek kószálnak, akiknek nincs mit enniük és nincs mit inniük. Úgy segítenek magukon, ahogy tudnak: a túléléshez ugyanúgy szükség van az akasztott ember cipőjére, mint a lopásra. Egy romos várban aztán találkoznak Simon Péter (Somlay Artúr) karmesterrel, aki több mindenre megtanítja őket. Például arra, hogy bármilyen nehéznek tűnik is, de meg kell próbálniuk felülemelkedni a minden áron

való pusztta létfenntartás, a hordalét szintjén. Először Hosszúban, a bandavezérben (*Gábor Miklós*) alakult ki az emberi civilizáció újbóli felépítésének igénye, azt követően, hogy végighallgatta a fiúruhába bújt lány (*Bánky Zsuzsa*) történetét. A lány azért hagyta, hogy erőszakot tegyen rajta egy német (vagy nyilas), mert azt ígérték neki, hogy így életben hagyják a családját. Természetesen becsapták. Története azt példázza, hogy nem mindegy, milyen árat kell fizetnünk azért, hogy életben maradjunk. Ezen a ponton veszi kezdetét az emberi civilizáció újbóli felépítése, amelyet a gyereksapat további története szimbolizál.⁷

A háború befejezésekor több ezer gyerek kéregetett az országutakon, egyedül vagy bandákba verődve. Akinek megmaradt az otthona, gyakran egészségtelen körülmények között élt. A vizes és fűtetlen pincelakások, a hiányos és nem megfelelő táplálkozás szinte törvényszerűen magukkal hozták az egészségromlást, többek között a tüdőbaj, a különféle bőrbetegségek elterjedését.

A testi egészséget veszélyeztető tényezőkön kívül nem szabad elfeledkezni a lelki fejlődést gátló jelenségekről sem. A családok szétesése, elpusztítása, a fenntartást eddig ellátó családfők bevonulása miatt az anyák gyakran egyedül maradtak a gyermekek nevelésében, a család életének megszervezésében. A katonai szolgálat miatt távollévő apák feladatai gyakran a fiatalokra hárultak: munkába kellett állniuk, olyan feladatokat kellett ellátniuk, amelyre egyáltalán nem értek meg. A munkába álláson kívül komoly nehézséget okozott a felügyelet, a nevelés hiánya, nem megfelelő volta, amelyre számos bíró is hivatkozott ítéletének megindokolásánál.

A nevelési problémák mellett a megélhetési bűnözést is meg kell említenünk: a szegénység, az éhezés alkalmas felbujtók voltak a nagyon elleni bűncselekményekre, melyek – a későbbiek során is látni fogjuk – a legjellemzőbbek voltak az általunk vizsgált korszakban is. 1948-ban azokat a gyerekeket, akiknek egyik vagy mindkét szülője véglegesen elhalálozott (vagy eltűnt), vagy tartósan távol volt (például hadifogság miatt), vagy akinek otthona teljesen elpusztult, vagy súlyosan megsérült, illetve akinek családfenntartója egzisztenciálisan tönkrement, „háborúsujtotta gyermekeknek” nevezték (*Hrabovszkyné*, 1948). A romba dőlt országban nemcsak az anyagi kár volt jelentős, hanem ami még ennél is sokkal veszélyesebb volt, a gyermekeket körülvevő erkölcsi pusztulás. A törvénytiszteletet, a jogbiztonságot alapjaiban rendítette meg a fennálló helyzet.

⁷ A fotó a <http://www.sulinet.hu/tart/ncikk/ah/0/22843/valahol1.htm> oldalról származik, a leírás a http://www.filmtoeneten.hu/object.9080BE47-8DD2-47FD-9C04_9AP322363D7.ivy honlapon található szöveg alapján készült.

Magyarországon a II. világháború után ugyan csekély mértékben, de emelkedni kezdett a születési arányszám: 1945-ben 9082 ezer fő volt a népesség száma, 1950-ben pedig 211 ezer fővel többet tartottak nyilván (*Klinger*, 1999. 47. o.), ami magyarázható a pártpolitika tudatos támogatásával is. *Ratkó* Anna, aki 1950–53 között egészségügyi miniszter volt, igen nagy mértékben befolyásolta a népesedési politika alakulását. Már a 40-es évek végén szemmel látható volt a gyermektelek hátrányos megkülönböztetése, és a gyermekszületés támogatása. Ezt a 8100–2/1953. számú rendelet rögzítette az igen drasztikus abortusztilalmat, illetve a gyermektelenségi adót, melynek következtében a természetes szaporodás üteme jelentősen nőtt. De térjünk vissza, hogy 1945 és 1950 között milyen volt a gyermekek helyzete.

Már 1946 februárjában a Nemzetgyűlés ülésén *Hajdú Ernőné* szociáldemokrata képviselő kiemelte, hogy „az anyaság nem magánügy, hanem a társadalomnak tett szolgálat... (*a múltban*) a sokgyermekes anyákat medáliákkal tüntették ki, mint a tenyészállatokat. Mi nem óhajtunk ilyen kitüntetésben részesülni, hanem azt kívánjuk hogy a társadalom érezze: kutya kötelessége, hogy segítsen a sok gyermek felnevelésében.” (idézi *Kéri*, 2003. 232. o.). Az állam és a párt felelősséget akart vállalni a gyermekért, a baloldali érzelmű fiatalok neveléséért, éppen ezért igen nagy hangsúlyt helyeztek az ideológiai nevelésre. 1946-ban megszervezték az ifjúság egységes nevelése jegyében az úttörőmozgalmat, mely az 1946 folyamán felszámolt több száz gyermek- és ifjúsági egyesület, szervezet helyébe lépett. A Magyar Úttörők Szövetsége (MUSZ) a cserkészmozgalom sok motívumát felhasználta (például felépítése: órs, raj, csapat, az egyenruha, táborozások, próbák stb.), de az úttörőmozgalmat teljesen a kommunista ideológia hatotta át. Az úttörőmozgalmat feladata volt, hogy tagjait „a párt iránti szeretetre és hűségre, proletár nemzetköziségre” nevelje. A gyermekek életében ez a szervezet 1948-tól kezdődően egyre nagyobb szerepet kapott.

2. Gyermekvédelmi törekvések 1945–1950 között

Az 1945 utáni gyermekvédelemre súlyos és azonnali megoldást igénylő szociális feladatok hárultak. Legelőször meg kellett oldani a háborúban elárvult gyermekek helyzetét: enni kellett adni az éhező gyermekeknek, fel kellett ruházni őket és lakást biztosítani számukra. Ennek érdekében már 1945 végén elkezdtek foglalkozni a nyomorgó gyermekekkel: naponta 30 ezer gyermeknek biztosítottak meleg ételt a közkonyhákban, a Vöröskereszt segítségével biztosították a csecsemők tejellátását (*Gergely*, 1997). Ebben a korszakban a gyermekvédelem elsősorban szociális irányultságú volt. Ez azt jelentette, hogy inkább a szociális segítségnyújtás, anyagi támogatás dominált, a fennálló problémák súlyosbodásának megelőzésére, illetve kezelésére törekedtek,

így elsősorban az árván maradt gyermekek ellátására. Ugyan 1945-ben a Nemzeti Segély próbált gondoskodni az elhagyott gyermekek védelméről. A korabeli vélemények szerint a demokratikus szociálpolitika szellemében elkezdtek foglalkozni a nyomorgó gyermekek megsegítésével, azonban sokakhoz nem jutott el a segítség. Még 1948-ban is a Népjóléti Minisztérium felhívta a törvényhatóságok figyelmét, hogy szükségesnek tartják naponta legalább egy tál meleg étel biztosítását elsősorban a gyermekek számára. Mindebből arra következtethetünk, hogy az 1940-es évek végén igen sokan küszködtek megélhetési gondokkal.

Az ellátási nehézségek mellett az árván maradt gyermekekkel is kellett foglalkozni. 1945 nyarán vagy őszén készült összcálítás szerint az 1918-as határokon belüli Magyarországon az állami gondozottak száma 40 ezer körül volt, de 2-300 ezer fő volt rászorulva valamiféle segítségre (Gergely, 1997). 1946-ban – adataink szerint – 21 930 gyermek volt állami gondozásban⁸ (Veczkó, 1977. 22. o.). Ekkor általánosan elterjedt szokás volt, hogy a gyermekeket kitétték falusi gazdákhhoz, azonban itt nem mindig részesültek jó bánásmódban, gyakran a gyerekeket ide-oda tették egyik nevelőszülőtől a másikhoz: „Vasvári lakóhoz helyezte el, aki 4 éves koráig gondozta. Itt marólugot ivott 2 hónapig kórházban volt. Nevelő anyja visszavitte a menhelyre mint rossz magaviseletű fiút. Ezután számtalan nevelőszülőkhöz volt kihelyezve, de mindenhonnan pár napi tartózkodás után megszökött.”⁹ Ezt a problémát igen korán felismerték, és már az általunk vizsgált korszakban is folyamatosan alapították meg a gyermekotthonokat.

A gyermekotthonok létrehozásában igen nagy szerepe volt Sztebło Gábor evangélikus lelkésznek, aki 1944 végén a Nemzetközi Vöröskereszt által is támogatott Jó Pásztor Gyermekotthonokban kezdte el gyermekvédő tevékenységét. Munkájában arra törekedett, hogy rendszeresen szervezett napi programjuk legyen a gyerekeknek: játékkal, tornával, tanulással, felolvasással, közös énekkel és imával töltötték mindennapjaikat. Sztebło Gábor nemcsak szociálisan hátrányos helyzetű gyermekeket fogadott be, hanem zsidó származásúak istápolását is felvállalta. 1944 karácsonyára már 32 olyan gyermekotthon működött, mely mintegy 1600 gyermeket, s 400 felnőttet mentett meg (Makai, 1996). Sztebło Gábor a háború befejeztével nem hagyta abba munkáját, hanem 1945-től kezdve a „Jó Pásztor Gyermektelepek”-et szervezte meg. Azonban ezt az otthont átvette a Jó Pásztor Alapítvány, így Sztebło régi tervét próbálta megvalósítani. Nagy segítségére volt a Weisz-Mauthner család adománya: a Budakeszi úton egy 30 holdas

⁸ Ez az adat a jelenlegi országterületre vonatkozik.

⁹ Az egyik növendék jellem- és életrajzi füzet, 1946. augusztus 30. Aszódi Javítóintézet Irattára.

parkban hét épületet adtak át gyermekotthonok szervezésére. Ezekben a nem és kor szerint elhelyezett, legkülönbözőbb származású gyermekek éltek, akik között természetesen hadiárva is voltak. A gyermekotthonnak önálló általános iskolája volt, ahol az antik görög mintára sétálva tanítottak, illetve a rousseau-i szabad nevelés elvét vallották az itt dolgozó pedagógusok. 1947 szeptemberében „deklaráta” Sztebło a Gaudiopolis Ifjúsági Államot, mely egy demokratikus államszervezetet modellált. Az államszervezet minden fontos elemet tartalmazott: népgyűlés, titkos szavazás stb. A gyermekközvéltársaságnak saját műhelyei voltak, ahol „Gapo-dollárban” fizettek; előadásokat szerveztek és látogattak, amelyeket utána megbeszéltek. Ez a gyermekotthon egy sajátos világ volt az 1945–50 közötti gyermekvédelmi rendszerben. Azonban a 40-es évek végén ez a gyermekotthon sem kerülhette el sorsát, 1950-ben államosították.

A gyermekotthonok alapítása létfontosságú volt ebben az időben. Erre buzdított Ádám Zsigmond is, az első között megalapított hajdúhadházi gyermekotthon vezetője, hiszen hozzá naponta újabb és újabb felvételi kérelmek érkeznek, de helyhiány miatt el kell utasítania sok embert.¹⁰ 1948-ban 8, 1949-ben 4 új otthont alapítottak. Azonban általános jellemző volt a túlszűfolttság ezekben az intézményekben, állandó igény merült fel intézetek felállítására a különböző problémákkal küszködő gyermekek számára. „Az állami gyermekvédelemnek... 600 férőhelyes intézetre van szüksége a nehezen nevelhető neurotikus gyermekek számára, 1000 férőhelyesre a nehezen fegyelmezhető, züllésre hajlamos, ezerre a szellemi fogyatékosokban szenvedő, ezerre a tbc-re hajlamos, ötszázra a nyomorék, 150-re a vak és 150 férőhelyre a süketnéma gyerekek számára” – olvashatjuk a Szabad Nép folyóirat 1946. január 27-én megjelent számában (Gergely, 1997. 70. o.).

Úgy tűnik, hogy nemcsak a fogyatékos gyermekeket karolták fel, hanem a gondozás nélkül maradt, kóborló gyermekek érdekében a Köznevelés tudósítása szerint kezdeményezés indult el a Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium, illetve a Népjóléti Minisztérium, valamint a gyermekgondozás iránt érdeklődő szervek együttműködésében.¹¹ Nemcsak az intézmények, hanem az emberek is támogatták az elhagyott gyermekeket, a Köznevelés folyóirat 1947-ben közölte azt a hírt,¹² hogy képeslapok eladása során szerzett pénzt a rászoruló gyermekek gondozására fordították.

Az igen szűk körű gyermekvédelmi írások közül a legtöbb ebben a korszakban az árvákról, illetve a gyermekotthonokról szólt. A Közne-

¹⁰ Ádám Zsigmond: Nagy szükség van új gyermekotthonokra. *Köznevelés*, 1947. 251. o.

¹¹ Dolgozó embert nevelnek a kóbor gyermekekből. *Köznevelés*, 1946. 8. szám 13. o.

¹² Az Állami Gyermekvédelem segélyakciójáról. *Köznevelés*, 1947. 115. o.

velés folyóiratból megtudhatjuk, hogy a hajdúnádházi gyermekotthon miként jött létre. A zugligeti gyermekotthont mutatta be *Nemes Nagy Ágnes*, aki kiemelte azt is, hogy az intézetben 250 növendék él. Az intézmény – és mint általában a gyermekotthonok – célja az volt, hogy a háborús emlékeket a lehető legjobban feldolgoztassa a gyermekekkel, ennek érdekében új módszereket alkalmaznak a nevelésben.¹³

Nemcsak a gyermekek, hanem a velük foglalkozó intézmények gazdasági helyzete is eléggé ingatag volt. Ugyan 1946-ban bevezették a forintot, mely némileg stabilizálta a pénzügyi helyzetet, de mindezek ellenére továbbra is komoly anyagi nehézséggel küzdöttek a gyermekvédelmi intézmények. Helyzetük könnyítése érdekében 1948-ig viszonylag gyakran érkeztek külföldi segélycsomagok, támogatások, azonban ahogy haladt az ország szovjetizálása és elszigetelése, úgy maradtak el a gazdaságilag jobb helyzetben lévő országok támogatásai. Ezek az anyagi nehézségek igen nagy mértékben megnehezítették a harmonikus fejlődéshez szükséges feltételek megteremtését.

A fentiekén kívül a gyermekvédelemben dolgozóknak a jogi háttér változásával is számolniuk kellett. Jogi szempontból az 1946-os évet a gyermekvédelem történetével foglalkozó szakemberek kiemelkedőnek tartják, ugyanis ekkor törvényileg rendezték a házasságon kívül született gyermekek helyzetét. Az 1946. évi XXIX. törvény a házasságon kívül született gyermek fogalmát ugyan nem törölte el, de a 19. §-a kimondta, hogy „mind az anyjának, mind az atyjának, mind pedig ezek rokonainak egyaránt rokona”, és ugyanúgy megilletik jogok, mintha házasságból született volna. Ettől kezdve a házasságon kívüliséget tilos volt az anyakönyvbe bejegyezni. Érdekes megjegyezni, hogy mindezen törvény ellenére mind a bírósági ítéletekben, mind a különféle jelentésekben, az élet- és jellemrajzi füzetekben is jelezték a házasságon kívüli születést.

A másik nagyon fontos intézkedés ebben a korszakban az államosítás, mely a gyermekvédelmet is érintette. Az 1948-as év nemcsak az oktatási intézmények államosítását hozta magával, hanem az úgynevezett állami gyermekvédő otthonok születését is. Komoly problémaként merült fel, hogy ezekbe a gyermekotthonokba nemcsak az árva, elhagyott gyermekek kerülhettek be, hanem „az imbecillis, a mozgásképtelen, a káros szülői környezetből kiragadott és a félbűnöző, csavargó, antiszociális magatartású gyerekek” (*Hanák*, 1978. 28. o.).

A Népjóléti Minisztériumhoz, illetve az Igazságügyminisztériumhoz tartozó intézmények között különbséget kell tenni. Az előbbihez tartoztak a különféle gyermekotthonok, míg az Igazságügyminisztérium felügyelete alatt voltak azok az intézmények, melyek a büntetés-végre-

hajtással foglalkoztak, így például a javítóintézetek, a fiatakorúak fegyházai. Ha hihetünk a Fiatakorúak Felügyelő Hatóságának elnökének, akkor még 1948-ban is eléggé siralmas volt az igazságszolgáltatási intézmények helyzete a népjóléti minisztériumhoz tartozókhöz képest: „Fájdalmasan kell megállapítanom, hogy az igazságügyi gyermekvédelem az újjáépítés negyedik évében is a teljes kezdetlegesség állapotában sínylődik. Amíg a Nemzeti Segély 10 intézetet létesített az elhagyott gyermekek részére, ... addig az Igazságügyminisztérium régi intézetei se nyíltak meg és az aszódi intézet is erősen leszállított létszám mellett működik.” (*Gergely*, 1997. 72. o.) A következőkben azt nézzük meg, hogy az igazságügyi gyermekvédelem egyik legfontosabb területe, a gyermek- és fiatakorú bűnözés miként alakult 1945–50 között.

¹³ Nemes Nagy Ágnes: Egy példaadó gyermekotthon. *Köznevelés*, 1947. 187. o.

IV. A fiatalkori bűnözés alakulása és jogi szabályozása

1. A fiatalkori bűnözés alakulása

A háború kriminogén jelentőségére már igen korán rámutattak, nemcsak a sajátos háborús bűncselekmények száma növekedett meg, hanem a békeidőben szokásosan előforduló bűncselekmények elkövetési arányára és súlyosságára is kedvezőtlen hatást gyakoroltak a háborús viszonyok (*Schäfer*, 1946).

Már korábban jeleztük, hogy sajnos ebből a korszakból nincsenek pontos statisztikai adataink, mivel csak 1949-től tette kötelezővé az Igazságügyminisztérium rendelete a fiatalkorúak bűnözése elleni védekezés érdekében szükséges adatszolgáltatást a minisztériumnak. A Magyar Országos Levéltárban ezen jelentések egy része fennmaradt, így ennek segítségével kaphatunk képet 1949 júniusában a bíróság elé kerülő ügyekről. Ezek csupán tájékoztató jellegűek, nem adnak pontos képet a fiatalkori bűnelkövetésről, de véleményünk szerint érdemes megnézni a kalocsai, a veszprémi, a soproni, egri, gyöngyösi, szekszárdi, miskolci, zalaegerszegi, sátoraljaújhelyi, szolnoki, bajai és kaposvári fiatalkorúak bíróságának jelentését. Ezen belül is az elkövetett bűncselekményeket és a kiszabott büntetést vizsgáltuk meg.

2. táblázat. 12 fiatalbűnözős bíróság statisztikai adatai
(1949. június)

ádrágító visszaélés	1
becsületsértés	3
csalás	2
dobálózás	1
élet elleni bűncselekmény	1
erdei kihágás	1
erkölcsi züllések	2
fegyverrejtegetés	4
gondatlanságból elkövetett emberölés	1
hamis tanúzás	1
hatósági közeg elleni erőszak	2
jövedéki kihágás	1
könnyű testi sértés	15
közbiztonság elleni bűncselekmény	6
közellátási	2
közigazgatás érdekét sértő	4
közokirathamisítás	1
közveszélyes munkakerülés	2
közfoglalkoztatási cikk engedély nélküli kivitele	2
lopás	86
magánlaksértés	2
orgazdaság	1
pénzhamisítás	1
rágalmazás	2
robbanóanyag tartása	2
sikkasztás	2
súlyos testi sértés	2
szemérem elleni erőszak	2
testi épség elleni kihágás	1
tiltott határátlépések	15
tűzveszokozás	6
vagyronrongálás	6
vasúti jegy nélküli utazás	1

Ahogy a fenti táblázat is mutatja, a legnagyobb számban a vagyon elleni bűncselekmények voltak, 86 esetet tárgyaltak 1949 júniusában a fent megnevezett bíróságok. Az Aszódon tapasztalt statisztikai adatokkal (vö. XIII. 3. fejezet) szemben itt már eléggé erőteljesen megjelentek a testi sértéssel kapcsolatos esetek (19 db), a tiltott határátlépések (15 fő). 1946-hoz képest bővült az elkövetett tettek köre, 33féle bűncselekménytípust gyűjtöttünk össze a jelentések alapján. Tudjuk, hogy a

statisztikai adatok csupán a jéghegy csúcsát mutatják, feltehetőleg a hivatalos adatok aránya jóval elmarad a valóságtól. A hírlapi közlemények, a különféle – bírósági, rendőrségi – jelentések is egyre határozottabban fogalmazták meg, hogy „a háború folyamán fokozatosan emelkedő mértékben mint szaporodott és durvult a fiatalbűnözők kriminalitása, és végül is a harci események elülte után sem csökkenve, kvalitásában és kvantitásában olyan arányokat ért el, amelyeket – feltehetően – nem békeállapotban, de más háborúk alkalmával sem lehetett tapasztalni.” (Schäfer, 1946. 14. o.)

Hazánkban a fiatalbűnözős büntetőjogi helyzetét rendező törvényekkel, rendeletekkel csak a dualizmus korától találkozhatunk. Az 1878. évi V. törvény (Csemegi-kódex) rendelkezett a 12. életévét meghaladt, de a 16. életévét be nem töltött fiatalbűnözős büntetésekre részére javítóintézetek felállítását, azonban az intézetek szervezetről, felszereléséről, működéséről nem rendelkezett. Itt jelenik meg a fiatalbűnözős kapcsolatos büntetőjog legfontosabb alapelve, hogy bizonyos életkor alatt nem lehet jogilag felelősségre vonni a bűncselekményt elkövetett gyermeket. A Csemegi-kódex 12 éves kortól kezdve tette lehetővé a gyermekek hatósági eljárás alá vonását.

Az 1908. évben kiadott, I. Büntetőnovella áttörő változást hozott a fiatalbűnözős kapcsolatos ítélezésben, hiszen rendelkezett a fiatalbűnözős megkülönböztetett büntetőjogi elbírálásáról. Megerősítette a Csemegi-kódexben meghatározott büntethetőség életkori határait, és rögzítette a 12 év feletti bűnelkövetőkkel szemben kiróható bírósági intézkedéseket. Ezek a következők lehetnek:

- *bírói dorgálás*, mely abból állt, hogy a bíróság figyelmeztetette a fiatalbűnözőt, hogy újabb bűncselekmény vagy vétség elkövetése esetében szigorú büntetést fog alkalmazni ellene. (19–20. §)
- *szigorú felügyelet mellett próbára szabatlábon hagyás*: egyévi próbaidőre szigorú szabályokhoz kötött felügyelet mellett feltétlenül szabatlábon hagyták a fiatalbűnözőt. Ha nem megfelelő életmódot élt, és a felügyeleti szabályokat megszegte, a bíróság javítónevelésre, vagy fogház- vagy államfogházbüntetésre ítélte. (21–23. §)
- *javítónevelés határozatlan időtartamban*, melynek tartalma a fiatalbűnözős munkájától és magatartásától függött. Legfeljebb 21. életévig terjedhetett a javítóintézetben letöltött szabadságvesztés büntetése. (24–25. §)
- *legvégső esetben fogházbüntetés*. A fogházbüntetés legkisebb tartama tizenöt nap; leghosszabb tartama – ha a fiatalbűnözős a cselekmény elkövetésekor tizenötödik életévét betöltötte és cselekményére a törvény halál- vagy fogházbüntetést állapított meg – tíz év, más esetekben öt év volt. A fiatalbűnözős külön, számukra létrehozott fogházban tölthették le büntetésüket.

Ezzel ez a törvény konkretizálta a büntetett fiatalokkal szemben alkalmazható eljárásokat, melyek az általunk vizsgált korszakban is mérvadóak voltak. Tudjuk, hogy ezeket az intézkedéseket a fiatalkorúak bírósága hozhatta meg, amelyről a következő fejezetben még részletesebben fogunk szólni. A Büntetőnovella lesz az általunk vizsgált korszakban is az irányadó.

1949-ben az ítélkezési szokásokat vizsgálva, azt láthatjuk, hogy a leggyakrabban kiszabott büntetések a dorgálás (48 esetben), illetve a próbára bocsátás (30 esetben) volt. Ezen eseteknél a bíróság rendszerint arra hivatkozva hozta meg ítéletét, hogy a fiatalkorú nem követett el még bűncselekményt, adjuk meg a lehetőséget neki arra, hogy „fiatalkori gondatlanságát”, a „gyerekes rosszását” jóvátegye. Javítóintézeti nevelést 1949 júniusában a fent kiemelt bíróságok 10 esetben tartották megfelelő büntetésnek, míg a törvény szerint csak legvégső esetben kiróható ítélet, a fogházbüntetést 12 főnél alkalmazták. Érdekes megvizsgálni, hogy a bíróságok mivel is indokolták ítéletüket, ehhez az Aszódi Javítóintézet növendékügyi iratai között található bírósági ítéletek kvalitatív elemzését hívtuk segítségül (vö. V. fejezet). Mielőtt azonban rátérnénk az ítéletek elemzésére, fontosnak tartjuk megnézni, hogy a nyomozati és bírósági eljárással kapcsolatban mit fogalmazott meg a szakma.

2. Gondolatok a nyomozati és bírósági eljárásról

A nyomozás és a bírósági eljárás során tapasztaltak nagy mértékben hatnak a gyermek életére, nem mindegy, hogy milyen gyorsan és hogyan zajlik le a jogi procedúra. Ezt a szakma is elismerte, így azon kevés cikkek közül, melyeket találtunk a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőkről, elsősorban ezekkel a témákkal foglalkoztak. A Jogtudományi Közlönyben több ízben is megjelentek a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőjogi témával foglalkozó írások, melyek szóltak a nyomozati, a bírói eljárás kérdéseiről, sőt a javítóintézetek megítélése is előkerült.

A nyomozati eljárás lefolytatása kapcsán a kihallgatást és a nyomozókat vették többben is górcső alá (Baranyay, Goltner). A fiatalkorú gyanúsítottak kihallgatása a tapasztalatok szerint gyakran úgy történt, hogy a nyomozónak sejtelve sem volt azokról a szempontokról, amelyek a fiatal személyek ügyében való eljárásnál más megközelítési módot tennének szükségessé. Olyan rendőrnemzők foglalkoztatását szorgalmazták, akik kifejezetten a gyermekek és fiatalkorúak züllésének megelőzésével, felderítésével foglalkoznak, és ennek megfelelően rendelkeznek ismeretekkel.

Az előzetes letartóztatással kapcsolatban fontos problémára hívta fel a figyelmet Goltner Dénes: az eddigi gyakorlat szerint a fiatalkorúak előzetes letartóztatása nem számítható be a kiszabott büntetésbe. Ez több okból is kérdéses pont: egyrészt – egyetérve több kollégájával –

az előzetes letartóztatás helyszínéül szolgáló fogházviszonyokat nem tartja megfelelőnek; másrészt a fiatalok gyakran másfél vagy két éven át vannak előzetes letartóztatásban, melytől a bíró nem tud, vagy nem akar eltekinteni. Így vagy „olyan tartamú fogházbüntetést szab ki, aminek következtében a fiatalkorú végeredményében kétszer annyit fog fogházban tölteni, mint amennyire elítélték, – vagy pedig a külső szemlélő számára érthetetlenül – és a sértettre „méltánytalanul” – *enyhe* ítéletet hoz: nem számítja ugyan be a fogházi őrizetet, ... de a fogházbüntetés tartamát úgy állapítja meg, hogy – hallgatólag – *figyelembe veszi* a fogházi őrizet tartamát.” (Goltner, 1948. 221. o.)

Dr. Baranyay Károly a fiatalkorúak feletti bíraskodás reformját sürgette, hiszen szerinte „amikor céltalan papiros intézkedéseinkkor, úgyszintén alkalmas eszközök és intézmények hiányában minduntalan, szomorúan kell tapasztalnunk, hogy a legtöbb esetben, intézkedéseink, bíraskodásunk csak felszínes, alaki – tehát igazi érték nélküli, hogy minden jóigyekezetünk dacára csak intézkedünk, ítélezünk – segíteni azonban nem tudunk!” (Baranyay, 1948. 2. o.) Ennek érdekében szorgalmazta a bírói, közigazgatási és szociális tevékenységek egységesítését, ne az legyen, hogy többen, egymástól elszigetelten foglalkoznak a fiatal ügyével. A fiatalkorúak bírójának tevékenységénél felhívta a figyelmet, hogy „csak akkor járnak el helyesen, ha intézkedéseik legalább 80%-ban nem bíróiak, nevelő, óvó, egyéb közigazgatásiak” (Baranyay, 1948. 2. o.). A bírói eljárásnál fontosnak tartotta, hogy amennyiben lehetőség van rá, a bíró mellett legyen egy hivatásos pedagógus is, illetve ha a gyermek állapota szükségessé teszi (terhelt, szellemi fogyatékos, beteg stb.), biztosítani kellene gyógypedagógust vagy szakorvost, hiszen csak így tud megfelelő, többféle szempontból is alátámasztott ítéletet hozni. Németh Péter, a két világháború között is sokat publikáló fiatalkorúak bíróját (vö. Hegedűs, 2004), inkább a bírók személyiségéből és tudásából indult ki. Magától értetődőnek tartotta, hogy a fiatalkorúak bírójának kell különleges képességekkel és képzettséggel rendelkeznie: „a fiatalkorúak bíróját csak olyan bírót szabad kijelölni, akinek a teljes odaadáson és ügyeszereteten felül még megalapozott orvoslélektani, pedagógiai és szociológiai ismeretei vannak és a ki különösen alkalmas arra, hogy a gyermeklélek minden megnyilvánulását megértse. ... mindenesetre szükségesnek találom, hogy a geneológiában, a gyermek-pszichológiában és pszichiátriában, a kriminálpszichológiában és a gyógypedagógiában az alapfogalmakkal tisztában legyen.” (Németh, 1949. 9. o.)

Az eljárásnál nemcsak a résztvevőkkel kapcsolatban javasoltak újításokat, hanem az ítélezés egyszerűsítését és gyorsítását is fontosnak tartották, hiszen „felette kívánatos, hogy a fiatalkorú lássa és érezze, nyomban érik az intézkedés vagy éppen a büntetés, hátrányai, emellett ok nélkül ne álljon az eljárás félelme, gyötrelme alatt. Ez nyomban foganatosíttassék vele szemben a védő- és nevelőintézkedés, mely fe-

lesleges percet se enged neki az el- vagy tovább züllésre.” (*Baranyay*, 1948. 2. o.) A tárgyalás hangulata nagymértékben függ a bírótól, akinek kötelessége – a gyakorló bírák szerint –, hogy segítséget nyújtson a fiatalnak abban, hogy átalakulhasson. Ennek érdekében bizalmat kell ébreszteni a fiatalban, „megbánást, reményt kell kelteni és ... bele kell oltani azt az erős hitet, hogy a jövőben rendes, jó, becsületes ember lehet és a még erősebb akaratot, hogy az is lesz.” (*Németh*, 1949. 9. o.)

3. Vélemények a javítóintézetekről

Joggal felmerült a kérdés a jogászokban is, hogy melyik is az az intézkedés, mely leginkább segítséget ad a fiataloknak. *Baranyay* a fiú- és leányotthonokat tartja a legmegfelelőbb segítségnek, szemben a javítóintézetekkel, hiszen szerinte ezek a javítóintézetek „nehézkesebb, sokkal költségesebb, egyéni nevelésre minden növendékkel, saját külön adottságai szerinti foglalkozásra kevésbé vagy egyáltalán nem képes, lényegükben mégiscsak szabadságvesztésszerű” (*Baranyay*, 1948. 3. o.) intézmények, ahol csak néhány iparágra képezik ki a növendékeket, gyakran kényszerítve őket arra, hogy olyat tanuljanak, amihez se kedvük, se képességük sincs. A fiatalkorúak bírájaként dolgozó *Baranyay* szintén megfogalmazta a már a dualizmus korában is fennálló véleményt, miszerint a javítóintézet inkább „rontóintézet”. Szerinte a javítóintézetekben a növendékek csak romlottabbak lesznek, hiszen egymástól még inkább eltanulják a rosszat. Nemcsak a javítóintézeti nevelést nem tartotta hatásos ítéletnek, hanem a dorgálás, a házi fenytés büntetésének kivetését is elvetette.

Dr. Németh Péter nem nyilatkozott ennyire elítélőleg a javítóintézetekről, mint *Baranyay*, de kiemelte, hogy csak akkor van értelme a javítóintézet működésének, ha két fontos feladatot, a jellemalakítást és a hivatásszerű kiképzést ellátja. Ennek érdekében azonban szükséges néhány feltételnek érvényesülnie, így például a lélektani alapon nyugvó pedagógia tanításait figyelembe kell venni, a gyógypedagógus, a pszichiáter segítsége is elengedhetetlen a növendékek reszocializációjában.

Mind *Németh Péter*, mind pedig *Pesti János* és *Fehér Lászlóné* felhívták a figyelmet a javító-nevelő otthonokkal kapcsolatos változásokra. Az 1945 előtti helyzetet értékelve igen kedvezőtlen képet adtak a javítóintézetről, ahol véleményük szerint nem kaptak nevelést, csak azért szállították az intézetbe a fiatalokat, hogy megszabaduljanak a bűnösöktől. Ugyan a fiatalkorú bűnözők száma folyamatosan csökken, de az elmúlt rendszer bűne az, hogy még mindig kell foglalkozni ezzel a kérdéssel *Pesti* és *Fehér* véleménye szerint. Azonban az intézetben lévő növendékek teljesen más nevelésben részesülnek, hiszen őket az „igazi szocialista hazaszeretetre nevelik, hogy munkájukban, tanulásukban a hős lenini Komszomol ifjúsága legyen mindenkor a példaképük.” (*Pesti és Fehér*, 1950. 159. o.)

V. A bíróság ítélete: javító nevelés

A bűncselekményt elkövetett fiatal először az ügyészséggel és a rendőrséggel került kapcsolatba. A túlterheltség miatt előfordult, hogy néha hetek, hónapok teltek el, amíg a fiatallal történt valami, addig vagy a fogdában, vagy pedig abban a családi környezetben élte tovább az életét, amely „szabad utat adott” bűnelkövetésére. Komoly problémaként merült fel 1945 után is, hogy nem volt lehetőség a fiatalkorúak elkülönítésére az előzetes letartóztatás során, bár mind pedagógiai, mind pszichológiai szempontból mindenki tisztában volt azzal, hogy ez mennyire fontos lenne a bűnelkövető szempontjából. Miközben a fiatal előzetes letartóztatásának idejét töltötte, elkezdődhetett a tárgyalás a fiatalkorúak bíróságán.

A fiatalkorúak bírósága intézménye a dualizmuskor vívmánya: az 1913. évi VII. törvény rendelte el felállításukat, feladatukként megjelölve a gyermek- és fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőjogi perek tárgyalását. A fiatalkorúak bíróságán dolgozó bírák kiválasztása igen nagy körültekintést igényelt, hiszen nemcsak a jog ismeretére volt szükségük, hanem pedagógiai, pszichológiai, szociológiai tudással, valamint szociális és pedagógiai érzékkel is kellett rendelkezniük.

Ahogy már korábban is láthattuk, az elrendelt intézkedések között szerepelt a javítóintézeti elhelyezés, amely szabadságkorlátozással együtt járó javító intézkedés (*Szabó*, 1961. 307. o.). A javítóintézeti nevelés időtartamát nem határozta meg a bíróság, de minimum 1 évet bent kellett töltenie a fiatalkorúnak. Egy év elteltével a növendék, illetve szülője kérvényezhette a gyermek hazabocsátását a Felügyelő Hatóságnál vagy a Fiatalkorúak Bíróságánál, akik az intézeti Házi Tanács véleménye alapján hozták meg döntésüket. Ha úgy vélték, eredményes a nevelésük, akkor a Felügyelő Hatóság javaslatára a mindenkori igazságügyi miniszter kétévi próbaidőre szabadon bocsátotta a növendéket. Ha a 21. életévét betöltötte a fiatalkorú, akkor el kellett hagynia a javítóintézetet.

Fontos kiemelni, hogy létezett az utólagos javító nevelés rendszere is, ez azt jelentette, hogy a fogházbüntetés alkalmazása mellett utólagos javítóintézeti nevelést rendeltek el. Az általunk vizsgált 80 esetből utólagos javítóintézeti nevelésben adataink szerint 14 fő részesült.

Javítóintézeti nevelést általában akkor rendeltek el, amikor a fiatal megfelelő erkölcsi nevelése nem volt biztosítva; vagy amikor a bűnel-

követőt körülvevő környezet nem volt képes megakadályozni gyengesége, erőtlensége miatt a további „züllést”, illetve amikor a fiatalkorú erkölcsi fogyatékossága olyan mértékű volt, hogy a bíróság az elszigetelést tartotta a legmegfelelőbb intézkedésnek.

Kutatásunk során törekedtünk arra, hogy megvizsgáljuk az ítélet meghozatalánál mérlegelt tényezőket: mennyire érvényesültek a jogszabályok mellett a pedagógiai és pszichológiai szempontok, hiszen már ekkor is megfogalmazódott elméletben az a követelmény, hogy a fiatalkorú egyénisége, értelmi és erkölcsi fejlettségének foka, életviszonyai és az eset összes többi körülménye fontos tényezőként jelenjenek meg az eset elbírálásánál.

Az aszódi javítóintézetben talált ítéletek alapján azt nézzük meg, hogy mivel indokolják a javítóintézeti nevelés elrendelését, döntésüknél milyen szempontokat mérlegeltek. A 80 iratanyag között több mint a felében, 46 esetben nem találtunk az anyagban bírósági ítéletet, így természetesen csak a 34 ítéletről tudunk megfogalmazni fontos jellemzőket. Arra törekedtünk, hogy kategóriákba soroljuk az ítélet legvégén megfogalmazott indoklást, ennek alapján a következőket állapítottuk meg:

3. táblázat: A javítóintézeti nevelés megindokolása a bírósági ítéletekben

Az ítélet indoklása	Esetszám
Szülők kérésére	1
Szülők életmódja nem megfelelő	1
Rossz kapcsolat a szülővel	1
A bűncselekmény jellege miatt	1
Környezete miatt	2
Helytelen, gyenge nevelés	3
Elhanyagolás	10
Felügyelet hiánya	7
Árvasága	1
Társak, rossz barátok	4
Csavargás	2
Nem indokolta	1

Szemmel látható, hogy a bírósági ítéletekben a legfontosabbnak az elhanyagolást, a felügyelet hiányát, a nem megfelelő nevelést említették meg a javítóintézeti nevelés szükségességének megindokolásában. Azonban érdemes megnézni, hogy ezen nagy kategóriák mögött mi rejlik, hiszen helytelen lenne csak egyetlen tényezőt kiemelni az ítélettel kapcsolatban.

Az egyes intézkedések megtételénél követett szempont – tapasztalataink szerint – a javító és nevelő hatás. Arra törekedtek, hogy a fiatalkorúakkal szemben mindig olyan intézkedést tegyenek meg, amely kellő figyelmeztetésül szolgál a fiatalkorúnak arra, hogy hasonló bűncselekményt, s általában bűncselekményt el ne kövessen. Éppen ezért az ítéletek¹⁴ többsége nemcsak a bűncselekmény jellegére helyezte a hangsúlyt, hanem a társadalmi és politikai helyzet ismertetésének tükrében indokolta meg véleményét: „A háborús eseményekből folyó hiányos nevelés a rájuk károsan ható környezet és szüleik szegénysége kellő felügyelet hiánya taszította őket az erkölcsi züllésbe és a bűnözés lejtőjére” – olvashattuk az egyik ítéletben.¹⁵

Érdemes kiemelni azt, hogy a korszak jellemzőjeként fogalmazta meg az egyik bíró azt, hogy hiába is rendelkezik a fiatal értékes emberi tulajdonságokkal, felügyelet nélkül elkallódhat: „okosan irányító és rendező kéz beavatkozása híján, egy beteg kor torz életideálja és a kártékony környezet hatása alatt: helytelen irányba siklott, terméketlen, értelmes, közösségellenes egyéniség kialakulását szolgálja. A fiatalkorú személyében a nagyvonalú bűnöző alakja példamutatón szemünk előtt formálódik.”¹⁶

A fentebb felsorolt kategóriák mellett ki kell emelni, hogy minden ítéletben megjelentek az elkövető személyiségének jellegzetességei, hiszen az ostrom utáni állapot, az elhanyagolt nevelés, a felügyelet hiánya mellett ezek is hozzájárultak a bűncselekmények elkövetéséhez: „... a fiatalkorúnak megbánást nem mutató elfásult magatartása arra utal, hogy már elzüllött és vele szemben a zárt intézeti elhelyezés és a javítónevelés elrendelésére szükség van. Alkalmazta, mert a fiatalkorúak egymással szemben szövetkezve a bűncselekmények elkövetésében feltűnő vásottságot mutattak korukhoz képest, amelyet csupán az ostrom utáni állapotok tesznek közelebből érthetőbbé”.¹⁷ Egy utólagos javítóintézeti nevelés elrendelésénél is elsősorban a fiatalkorú

¹⁴ Az itt szereplő idézetek az Aszódi Javítóintézet növendékügyi anyagai között fellelhető bírósági ítéletekből származnak. A bírósági ítéleteknél nem minden esetben volt kivehető a pontos dátum, illetve az iktatási szám, így a hivatkozás pontossága hagy némi kívánnivalót maga után.

¹⁵ Egyik növendék bírósági ítélete, az évszám olvashatatlan. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁶ Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁷ Egyik növendék bírósági ítélete. Aszódi Javítóintézet Irattára.

„nyugtalan vérű, kalandokra hajlamos”¹⁸ egyéniségére hivatkoztak, bízva abban, hogy a javítóintézeti nevelők boldogulni fognak a fiatalal. A fegyelmezetlenség, a nyugtalanság, a könnyen befolyásolhatóság, a rosszra való hajlam ugyanúgy megjelenik a jellemzésben, mint az elvetemültség, a csavargó természet, a lopásra való hajlam.

A javítóintézeti nevelés elrendelésére került sor azoknál a fiataloknál, akik korábbi bíróság ítélet alapján már pártfogói felügyelet alatt voltak, de a meghatározott szabályokat nem tartották be. Az általunk vizsgált iratok alapján 12 esetben tudjuk pontosan, hogy próbára bocsátás alatt elkövetett bűncselekmények miatt került ismét bíróság elé a fiatal. (13 esetben tudjuk, hogy állt már bíróság előtt, de az ítéletet nem ismerjük, így feltehetőleg a 12 eset csak a minimális számra utal.) Hozzájuk hasonló volt a „visszaesők” csoportja, akik már korábban voltak javítóintézetben: „Már állott javítónevelés alatt, de ezen idő nem volt elegendő hogy kalandos természetét és bűnre hajlandóságát megfékezze”¹⁹ – és a bíróság ítélete értelmében újra kísérletet tehetett a javítóintézet a fiatal „megnevelésére”.

A gyenge felügyelet, vagy annak hiánya alatt nevelkedett gyermekek gyakran banda tagjaivá váltak. 1946-ban, az Aszódi Javítóintézetben lévő iratanyaga alapján a 80 főből 30 fő nem egyedül követte el a bűncselekményt. Már ebből az adatból is arra következtethetünk, hogy a csoportos bűnelkövetés igen jellemző jelenség volt ebben a korszakban: „A atyai felügyelet hiánya és az ostrom utáni állapotok bizonyos korai önállósuláshoz vezették, amelynek során rossz társaságba került... a fiatalkorú elzülése az ostromra, atyjának halála és bátyjának hadifogsága alatt kifejezetten külső behatásra nevezetesen, rossz cimborák szuggesztív hatására következett be, akiknek hatását jelzik ama részletei a vádlott nyilatkozatának, hogy pld. egy alkalommal agyonlövésével megfenyegette társa, ha el fogja árulni őket, mint a bünszövetkezet tagjait.”²⁰

A fiatalkorúak elhanyagolt nevelése magával hozta az iskola- és munkakerülés problémáját is, amit a szülők, a hozzátartozók gyakran nem tudtak megoldani, éppen ezért több esetben a bíróság a javítóintézeti nevelést tartotta legmegfelelőbb intézkedésnek: „Fkoru a szülői háznál semmi nevelést nem kapott, iskolakerülő lett és a züllesnek olyan fokára süllyedt, hogy teljes lelki átalakításra és munkához való szoktatásra van szüksége. A törvényszék megítélése szerint ezt csak zárt intézeti neveléssel kaphatja meg és ezért a törvényszék a vádlott javító nevelését rendelte el, mint a vádlott erkölcsi átalakítására legcélszerűbb intézkedést.”²¹

¹⁸ Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁹ Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. augusztus. Aszódi Javítóintézet Irattára.

²⁰ Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. Aszódi Javítóintézet Irattára.

ravezetőbb intézkedést.”²¹ Számos ítéletben olvashatunk arról, hogy a fiatal dolgozni nem akar, többnyire állandó jellegű munka nélkül van, és a munkára szoktatás érdekében elengedhetetlen a javítóintézeti nevelés.

Nemcsak a fiatalkorú züllesére kell figyelemmel lenni, hanem a család deviáns életmódjára. Az általunk átnézett iratanyag alapján tudjuk, hogy a 80 fő közül egy esetben az apjával és két esetben testvérével követte el a bűncselekményt a fiatalkorú. A bíróság arra hivatkozva, hogy „családja körében a teljes lezülles veszélyének van kitéve”²², a fiatalkorú vádlott jövőbeni magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából a javító nevelés elrendelése mutatkozott kívánatosnak. A család züllesén kívül akkor is jobbnak tartották az intézeti elhelyezést, ha a fiatallal rosszul bántak vagy a szülei, vagy akár munkaadói.

Egy esetben a bíróság az elkövetett bűncselekmény jellege miatt rendelte el a javítóintézeti elhelyezést: „A fiatalkorú cselekvőségének tárgyi súlya és alanyi bűnösségének foka, az utakon és vasutakon véghezvitt előre megfontolt lopás karaktere és a fiatalkorúnak megbánást nem mutató elfásult magatartása arra mutat, hogy már elzülött és vele szemben a zárt intézeti elhelyezés és a javítónevelés elrendelésére szükség van. Alkalmazta a javítónevelést a büntetőtörvényszék a fiatalkorúakkal szemben azért, mert a fiatalkorúak egymással szemben szövetkezve a bűncselekmények elkövetésében feltűnő vásottságot mutattak korukhoz képest...”²³ Egy esetben emelte ki a bíróság, hogy a fiatal átlagon felüli képességének köszönhetően a társadalomra veszélyes intellektuális bűnözést követett el, a fiatalat mégse fogházra ítélték, mert bíztak abban, hogy a zárt intézeti nevelés helyes irányba tereli a fiút.

Hiába volt minden igyekezete a fiatalkorúak bíróságának, előfordult, hogy olyan gyermekeket is javítóintézeti nevelésre utaltak, akik nem voltak erre alkalmasak egészségügyi állapotuk miatt. Ezek a tévedések kikerülhetetlenek voltak, hiszen igen ritka volt, az általunk vizsgált anyagban két esetben fordult elő, hogy az ítélet meghozatala előtt megtörtént a fiatalkorú orvosi, pszichológiai, gyógypedagógiai vagy elmeorvosi kivizsgálása. A bíróság általában csak akkor kérte ezt a vizsgálatot, ha a gyermek feltűnően elesett, képtelen volt válaszolni a kérdésekre, illetve ha kiugró magatartási rendellenességet mutatott. Természetesen a javítóintézetnek nem volt hatásköre felülbírálni a bírósági ítéletet, de kérhette a szakorvosi vizsgálatot, és ennek birtokában érvényezhette a fiatalkorú felmentését a javítónevelés alól, ahogy három

²¹ Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. január 21. Aszódi Javítóintézet Irattára.

²² Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. Aszódi Javítóintézet Irattára.

²³ Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. Aszódi Javítóintézet Irattára.

esetben is történt 1946-ban: „Az aszódi fiunevelő intézet igazgató-főorvosának 1947. évi május 9. napján kelt orvosi bizonyítványban foglalt szakvéleménye szerint a fiatalkoru szellemileg fogyatékos, gyenge tehetségű, aki sürgős gyógypedagógiai nevelésre szorul, javítónevelésre pedig alkalmatlan.”²⁴

A bírósági ítéletekben megfogalmazódtak a javítóintézettel szembe-ni elvárások is. Általában azt remélték az intézettől, hogy „ott fiatal-korut szorgalmas munkás életre szoktatják és visszavezetik az erköl-csős életmódhoz.”²⁵ A javítóintézetet nem büntetés-végrehajtási in-tézményként tartották számon, hanem egy olyan helynek, amely a ja-vító nevelésre utalt fiatalkorú elhanyagolt és megromlott erkölcsi megjavításának és fejlesztésének célját szolgálta. Nézzük meg a követ-kezőkben, vajon mennyire felelt meg az elvárásoknak az Aszódi Javító-intézet, hogyan, miként tette a dolgát 1946-ban az itt élő növendékek-vel a pedagógustestület.

VI. Az Aszódi Javítóintézet újraindulása

1. Az intézet 1944–46 között

A második világháború az Aszódi Javítóintézet életében is komoly ne-hézségeket hozott: a bevonulások miatt nagyon kevés – elsősorban idős – nevelő maradt az intézetben, a felvételre váró növendékek szá-ma viszont folyamatosan emelkedett. A nevelői és oktatói munka szin-te teljesen lehetetlenné vált az intézetben, ráadásul 1944 októberében Aszódot is megszállták a német csapatok, akik az intézet épületét vá-lasztották szálláshelyül. Eddig az időpontig az intézet épületeiben szá-mottevő épületkárral nem esett. Előzőleg érte ugyan légítámadás Aszód község vasútállomását, de ez a légnyomás nem okozott nagyobb károkat. A háborús évek alatt is igyekezett az igazgatóság az épületeket jó karban tartani, ezt egészen a német megszállásig sikerült. A német hadvezetőség nem hagyta kiaknázatlanul azt az előnyt, amit egy ilyen nagy intézmény épülettömbjei nyújtanak. A német ostrom és megszállás igen komoly károkat okozott az intézet épületében: az 1945. már-cius elejei német bombázás tetőket, ablakokat rongált meg, fűtésre még az épületek tetőgerendáit, ajtókat, ablakokat is igénybe vették, noha az igazgató fát is bocsájtott rendelkezésükre.²⁶ Az igazgató az Igazságügyminisztérium beleegyezésével 1944. november 6-án min-den bent lévő növendéket ideiglenesen szabadságra engedett.

A német csapatok 1944. december 7-én vonultak el az intézetből, azonban hamarosan megérkeztek az orosz katonai alakulatok Aszód-ra, akik az intézet főépületét, gazdaságát, a nagy és kis Lloyd épületét, a szivattyúházat, az intézeti kórházat, az igazgatói lakást, a fatelepet, a műhelyeket megszállták. 1945. márciusában írt jelentés szerint „a fő-épület 30%-os, a lakóházak közül egyik földszintes épületet le kell bontani, a kukoricagórét lebontották, a szénapajta 50%-os, a lakóhá-zak 10%-os kárt szenvedtek. A berendezési és felszerelési tárgyak 98%-ban elvesztek.”²⁷ Az intézet felszerelési és leltári tárgyait, irattárát, könyvtárát, gépeit, szerszámaikat, anyag-, áru-, és terménykészletét, ál-latállományát a német és orosz csapatok, illetve a polgári lakosok vagy

²⁴ Egyik növendék bírósági ítélete, 1947. Aszódi Javítóintézet Irattára.

²⁵ Egyik növendék bírósági ítélete, 1945. Aszódi Javítóintézet Irattára.

²⁶ 1945. évi március havi jelentés, MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit in-téző osztály, XIX-E-1-h-Vm-447-1945. 205. doboz.

²⁷ Helyzetjelentés, 1945. április 29. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit in-téző osztály, XIX-E-1-h-854-1945. 205. doboz.

elszállították, vagy tönkretették. Ez ellen – *Vágó Károly* igazgató feljegyzései szerint – nem tudtak mit csinálni, bár minden esetben közbelépett, de „ezen törekvésemben támogatást nem találok, mert teljesen más a felfogása” – panaszkolja az 1945. évi áprilisi jelentésében.²⁸

Remény sem volt arra, hogy az intézet megkezdje nevelő tevékenységét, hiszen hiányoztak a tárgyi (megfelelő épület, ruházat, élelmzés, fűtési anyagok) és személyi (pedagógusok, segédtsztek) feltételek. Azonban az intézeti alkalmazottakat nem hagyták munka nélkül, rájuk hárult a romok eltakarítása, a helyreállítási munkálatok, a termelés újrakezdése, valamint 1945 második felétől a felszerelési tárgyak, bútorok, ruházati cikkek összegyűjtése és azok kijavítása. Az igazgatóság a helybeli rendőrséggel karöltve minden alkalmat felhasznált arra, hogy a harcok idején, majd az azt követő időben eltulajdonított tárgyakat visszaszerezze. Még ezek a munkák sem tudtak nyugodt mederben zajlani 1945-ben, mert amit megtettek egyik nap, „másnapra az átvonuló katonaság széthányta az összeszedett holmikat és ismét nagyobb piszkot hagyott hátra”, illetve a város vezetősége elzárkózott a segítségadástól.²⁹ Az igazgató július havi jelentésében további panaszokat olvashatunk a katonákra, akik „a gyümölcsöt nemcsak az intézeti, hanem a magánkertekből is, mondhatni, hogy mindet elszedték, sőt közben a termőfákat is igen súlyosan megsértették, letépve nagy ágakat. ... Próbálkoztam a parancsnoknál, de nem sok eredménnyel. Megígérték, hogy intézkednek, azonban ugyanúgy folytatják a folyton változó alakulatok.”³⁰

Komoly problémát jelentett az intézet 134 hold földjének megművelése, melyet eddig felnőtt felügyeletével a növendékek végeztek. Most az alkalmazottakra hárult a feladat elvégzése, amely nagy kihívást jelentett az eddig elsősorban szellemi munkakörben dolgozó nevelők számára. Az intézet birtoka tele volt ló-, szarvasmarha-hullákkal (16 db) és a mindenfelé több száz fel nem robbant löveggel, tányérakkal, ezeket kellett eltüntetni, illetve a sok bunkert és gyalogsági ágyúállásokat be kellett temetni, hogy elkezdődhessen a földművelés. Ezeknek a munkáknak az elvégzése nem volt veszélytelen, több baleset is történt, például az egyik alkalmazott 20 éves hozzátartozója tányéraknára lépett, és olyan súlyosan megsérült, hogy karját le kellett vágni.³¹ A Magyar Honvéd Állomásparancsnokságot az igazgatóság azzal a ké-

²⁸ 1945. évi április havi jelentés. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-24-1945. 205. doboz.

²⁹ 1945. évi április havi jelentés. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-24-1945. 209. doboz.

³⁰ 1945. évi július havi jelentés, MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-10374-1945. 209. doboz.

³¹ 1945. évi március havi jelentés. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-447-1945. 209. doboz.

réssel kereste fel a további balesetek elkerülése végett, hogy az intézet területén összegyűjtött tűzészeti aknákat, kézigránátokat sürgősen szállítsa el.

1946 februárjában az intézet vezetője az Igazságügyminisztériumnak írt levelében a hatvan növendék befogadására alkalmas két növendékcsalád felállítására kért engedélyt, illetve az ezzel kapcsolatos költségek utalványozására.³² A vezetőség az intézet újraindítása előtt precízen átgondolta a szükséges eszközöket, melyre szüksége lenne a 60 növendéknek: élelmiszer, ruházat, felszerelési tárgyak beszerzését tervezte, melyben kérte a minisztérium segítségét is. A két növendékcsalád beindítását azért is támogatták, mert akkor a tavasszal meginduló gazdasági és kertészeti munkák elvégzéséhez szükséges munkaerőt biztosítanák. A minisztérium meghajolva az igazgató érveire előtt, megadta a kért támogatást, így 1946 áprilisától kezdve ismét növendékek jelentek meg az intézetben. Az újonnan beutaltak mellett az 1944-ben szabadságolt növendékeket is visszavették.

Az 1946. évi május 8-án tartott házi tanács ülésén az új igazgató, *Molnár Sándor* üdvözölte a dolgozókat, akiket köszöntött az intézet újraindulása alkalmából, és kérte segítségüket a munkában. A vezetőség nemcsak az alkalmazottakra, hanem a neveltekre is számított. Az intézet újjáépítésében igen nagy szerepük volt a növendékeknek, akiknek munkája nagymértékben hozzájárult az intézet újraindulásához.

2. Az intézet igazgatói

Az intézet vezetése komoly problémával küszködött: 1944-ben az igazgató *Vágó Károly* volt, akit *Füsti Molnár Sándor* követett feltehetőleg 1946-ban. Sajnos pontos adatunk nincs a távozás idejéről, csupán a Házi Tanács 1946. évi május 8-án kelt jegyzőkönyvéből tudjuk azt, hogy *Vágó Károlyt* új állomáshelyre rendelték. *Vágó Károly* az intézet egyik legnehezebb korszakában vezette az intézetet, neki kellett szembeszólnie a német, majd az orosz megszállással, ő próbálta az intézetet megvédeni a támadásoktól, a kollégák érdekeit képviselni.

Füsti Molnár Sándor 1946-ban átvette a javítóintézet irányítását, azonban nem igazgatta sokáig az intézetet, ugyanis 1946. decemberben tartott házi tanácsról készült jegyzőkönyvben a 42 éven át szolgálatot teljesítő *Molnár Sándor* nyugalmába vonulásáról adtak hírt. *Molnár Sándor*, aki látta „az intézetet gyermekcipőben járni, amikor külsőségeiben impozáns, belsőben pedig értékes nevelő és termelő munkát végző intézmény fogadta be a nevelésre váró ifjakat”³³, az inté-

³² Az igazgató levele az Igazságügyminisztériumhoz. 49/1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

³³ Kivonat az aszódi magyar állami fiúnevelőintézet 1946. évi december hó 9-én megtartott házitanács ülésén felvett jegyzőkönyvből. Aszódi Javítóintézet Irattára.

zet történetének egyik legnehezebb korszakában lett igazgató. Rá hárult az intézet újraindításának feladata, melyet csupán elkezdett, de a munkát a kassai javítóintézetből Aszódra áthelyezett *Vrannay József* folytatta. *Vrannay* beköszöntő beszédében arra kérte az intézet dolgozóit, hogy „munkájában a legmesszebbmenőkig támogassa és kifejezte az irányu reményét, hogy a jövő évben már az újjáépítési munka mellett, termelői munka is meg fog indulni az intézetben.”³⁴

Vrannay József csupán egy évig igazgatta megbízott vezetőként az intézetet, 1947-ben át kellett adnia feladatkörét *Kovács Istvánnak*, aki egészen 1954-ig igazgatta az intézetet. *Kovács István* igazgatósága alatt igen fontos események történtek az intézet életében: az intézet helyreállítási munkálatainak befejezése mellett az oktatói-nevelői munka átalakítása rá hárult, és neki kellett az intézet egyik legnagyobb átszervezését irányítania. 1950-ben az intézet kettévált, egyik része a szakmunkásképzést irányító főhatósághoz, a Munkaerő Tartalékok Hivatalához, a másik, mezőgazdasággal foglalkozó része a Földművelésügyi Minisztériumhoz került, így az intézet eredeti funkciója átalakult: a nevelői, reszocializációs feladatok helyett a szakképzés került előtérbe.

³⁴ Kivonat az aszódi magyar állami fiúnevelőintézet 1946. évi december hó 9-én megtartott házitanács ülésén felvett jegyzőkönyvből. Aszódi Javítóintézet Irattára.

VII. Politika az intézetben

1. A német és orosz megszállás hatása az intézet életére

Mint minden intézmény életét, így az Aszódi Javítóintézetét is nagymértékben meghatározták az ország politikai eseményei. 1944–45-ben Magyarország a szovjet érdekszféra részévé vált, az ország korlátozott szuverenitással rendelkezett innentől kezdve. *Romsics Ignác* (*Romsics*, 2000) az 1944 utáni történelmet négy jól elkülöníthető szakaszra (1944–49; 1949–1956; 1956; 1956–1988) osztotta aszerint, hogy a szuverenitásvesztés mértéke milyen volt. Az általa meghatározott szakaszok közül az elsővel és a második szakasz első két évével fogunk részletesebben foglalkozni, hiszen a politikai élet változásai az intézet életére is hatottak.

1944. március 19-én a német csapatok megszállták az országot, ettől kezdve Magyarország is a légítámadások célpontja lett, a szovjet hadsereg megjelenésével 1944 őszén Magyarország fokozatosan hadművelleti területté vált. 1944 őszétől 1945 tavaszáig a szovjet csapatok nagy veszteséggel járó harcok után szorították ki Magyarországról a német alakulatokat. Ezt az időszakot a magyar nép csoportjai különbözőképpen élték át. Az, aki a nyilasok kivégzőosztaga elől menekült meg, örömmel fogadta és felszabadulásként élte meg ezt az időszakot. Azonban azok, akiket megraboltak, elvittek Szovjetunióba „egy kis munkára” a kényszermunkatelepekre, inkább megszállásként élték meg az orosz csapatok megjelenését.

Tudjuk, hogy Aszódon is megjelentek először (1944 novemberében) a német, majd az orosz csapatok. A német megszállás – ahogy a VI. fejezetben is említettük – komoly anyagi megterhelést jelentett. Az intézetnek kellett ellátnia a csapatokat, ráadásul távozásukkor több értéket is magukkal vittek az akkor itt állomásozó ismeretlen német katonai parancsnok parancsára. Az ipariskola anyagraktárából különféle vasakat és acélokat, csavarokat, szegeket, a munkához szükséges eszközöket vittek el, míg az intézet gazdaságából 13 ló, 1 darab tenyészbika, 14 darab tehén, 10 darab sertés, 84 darab tenyésznyúl és több tonna árpa, lucerna, szalma került a németek tulajdonába. Az intézet méltán híres hintóit is elszállították. Igen sok élelmiszert is elutajdonítottak, az intézet zsír-, liszt-, rizs-, szalonna-, margarinkészletét is elvitték, ugyanerre a sorsra kerültek a ruházati anyagok (ruhaposztó, vászon, lepedővászon, szalmazsák, kész lábbelik) is. Az igazgatói jelentés

szerint az összes elhurcolt kincstári anyagok 1938-as összértéke: 463 665 pengő volt.³⁵

1945 decemberében a község irányítása orosz kézbe került, így a javítóintézet a német hatást követően oroszok fennhatósága alá került. Az intézet igazgatójának is együtt kellett működnie az orosz parancsnoksággal. Amellett, hogy épületeket bocsátottak az oroszok rendelkezésére, a növendékekkel ültettek ki palántákat a „Sztálin téren levő hősi emlékmű kertjébe”.

Számos feljegyzés tanúskodik arról, hogy *Vágó Károly* igazgató hogyan próbált eljárni az intézet érdekeinek védelmében, de igen csekély eredménnyel, hiszen tovább folytatódott az intézet épületeinek, javainak rongálása. Többen javasolták az igazgatónak,³⁶ hogy ajánlja fel az intézetet az orosz parancsnokságnak, mert akkor az intézetet védelembe fogják venni. Erre azonban az igazgató nem volt hajlandó.

2. A politikai élet változásai

1945-ben minden nehézség ellenére a remény érzése hatotta át az embereket: megszűnt a német megszállás, a Szálasi-féle rémuralom, nem kellett tartani a háború borzalmaitól, ugyanakkor reménykedtek abban, hogy lehetőségük lesz a demokrácia, a jólét és a függetlenség megteremtésére. 1945–47 között ezeknek a reményeknek volt némi alapjuk, hiszen ekkor még a „magántulajdonon és piaci automatizmusokon alapuló gazdaság működött az országban, s a politikai és a kulturális [illetve az oktatási (megjegyzés tőlem)] életben alig korlátozott pluralizmus érvényesült.” (*Romsics*, 2000. 271. o.)

1944. októbertől a szovjet katonai ellenőrzés alá került területeken meg-, illetve újjáalakultak a politikai pártok (például Kisgazdapárt, Magyar Kommunista Párt, Polgári Demokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt), akik egyik legfontosabb feladatuknak azt tartották, hogy kiépítsék az új demokratikus rendszert Magyarországon. 1944 decemberében a debreceni református kollégium oratóriumában megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, mely kétnapos működése alatt létrehozta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, mely három fontos feladatot teljesített: egyrészt 1945. január 20-án aláírták a fegyverszünetet; másrészt megkezdték a közigazgatás reorganizálását és a szélsőjobboldali és háborúpárti politikusok felelősségre vonását; harmadrészt pedig elrendelték a földosztást.

Az intézet életében az utóbbi két esemény hatása szemmel látható volt, hiszen az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 4-i rendelete

³⁵ Az igazgató jelentése, 1946. július 25. Aszódi Javítóintézet Irattára.

³⁶ 1945. évi április havi jelentés. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-447-1945. 209. doboz.

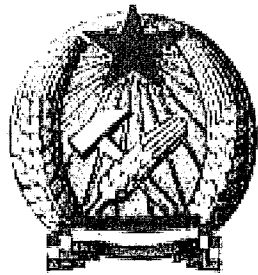
(15/1945. M. E. sz. rendelet) alapján itt is megjelent a pártok, a szakszervezetek tagjaiból, egy jogi személyből és az intézmény egy képviselőjéből álló igazolóbizottság, melynek feladata az volt, hogy felülvizsgálják az alkalmazottak magatartását 1939. szeptember 1-je után (vö. XII.1. fejezet). A bizottságnak – eléggé tisztázatlan és átláthatatlan eljárási folyamatban – meg kellett állapítania a dolgozókról, hogy megfelelnek-e az új demokrácia követelményeinek vagy sem. Ha nem, akkor szerencsés esetben megfeddték, áthelyezték, elbocsátották, vagy akár népbíróság elé állították. Az Aszódi Javítóintézet alkalmazottai közül senkit sem kellett felelősségre vonni a második világháborúban tanúsított magatartása miatt. Nagyon fontos volt az igazolás kiadása a megfelelő magatartásról, hiszen ennek birtokában a hadifogságba kerültek is tudtak segíteni, ahogy az egyik alkalmazott családtagjának levelében is olvashattuk: „Tisztelettel kérem a bizottságot legyen szíves egy igazolást adni, fiam ...ról, aki az Intézetnél volt alkalmazásban, hogy semmi féle politikai pártnak tagja nem volt, és semmi féle bűnügyi eljárás ellene nincs folyamatban. Fiam 1945. márc. 14. orosz fogoly onnan küldött értesítést és az iratok haza hozatalára volna szükséges.”³⁷

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyik legfontosabb rendelete a 600/1945. szám alatt kiadott utasítása a földosztásról, melynek értelmében teljes egészében el kellett kobozni a háborús bűnösök, nyilasok földbirtokait, illetve kisajátítandónak ítélték az 1000 hold feletti birtokokat, valamint az 1000 hold alatti úri birtokosok maximálisan 100, a paraszti birtokosok pedig 200 hold földet tarthattak meg (*Romsics*, 2000). Az Aszódi Javítóintézet összterülete kikerekítve 131 katasztrális hold volt, ekkor az intézettől még nem vettek el földterületet, amely igen nagy felháborodást váltott ki a község lakóiból.

Az 1945-ös év politikai életének kiemelkedő eseménye volt az 1945. november 4-én megtartott választás, melynek győztese az FKGP lett, de tudjuk, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetője, *Vorosilov* „kérésére” a legfontosabb tárca, a Belügyminisztérium, valamint a Közlekedésügyi Minisztérium irányítása kommunista politikus kezébe került (*Romsics*, 2000). 1945. november 15-én *Tildy Zoltán* vezetésével létrejött kormány rendezte az államforma kérdését (kikiáltották a köztársaságot), és egyúttal az 1946. évi VII. törvénnyel gondoskodott az államrend védelméről, azaz a köztársaságellenes szervezkedést és propagandát szigorúan büntette. E törvény is hozzájárult ahhoz, hogy az MKP „az ország társadalmi, gazdasági, politikai életének legkülönbözőbb pontjain ragadja üstökön és semmisíti meg a reakciót, és minden téren újabb és újabb fészkeket fedez fel. A csodálatos csak az, hogy

³⁷ Egy anya levele az intézet igazgatójához. 1946. VI. 29. Aszódi Javítóintézet Irattára.

a reakciónak és a fasizmusnak minél több fészket fedez fel, annál szűkebb lesz a demokrácia platformja...” (Bibó, 1986. 39. o.) Az 1946 őszétől kialakult belpolitikai harcok a kommunista párt győzelmével végződtek. Az 1947-es választási siker után egyre érzékelhetőbbé vált a kommunista párt törekvése, melynek célja a politikában a többpártrendszer felszámolása, a hatalom kizárólagos birtoklása, a magántulajdon megszüntetése, az államosítás, a tervgazdálkodás bevezetése volt. A társadalmi téren „totális elitváltás, túlzó egalitarianizmus, és egyben az emberek teljes alávetettsége” (Romsics, 2000. 271. o.) volt jellemző. A kultúra és a tudomány területét, valamint az oktatást is a marxista ideológia hatotta át.

Az 1945-ben megfogalmazott remények eltűntek, hazánkban 1949-re, az új alkotmány elfogadásával lehetővé vált a szocialista állam kialakulása, melyet a Magyar Népköztársaság címere szimbolizált: kétoldalt búzakoszorúval egybefogott, kerek világoskék mezőben kalapács és búzakalász; a mező felső részén a mezőre sugarakat bocsátó ötágú vörös csillag, alján redőzött piros-herzöld színű szalag. (67. §) Ez a címer az Aszódi Javítóintézetben is megjelent.

Joggal felmerülhet bennünk a kérdés, vajon a fent ismertetett politikai események miként hatottak az aszódi javítóintézet életére? Természetesen az intézet mindennapjaiban is kézzel fogható volt a politika megjelenése. Már 1945 áprilisában a helyi kommunista párt igen erőteljesen szorgalmazta, hogy az intézetben is alakuljon bizottság, erre azonban ekkor még nem került sor, ugyanakkor a magyar közalkalmazottak országos szabad szakszervezete már működött az intézetben. 1946 februárjában az igazgatóság egy délutánt munkaszünetté nyilvánított azért, hogy a helybeli politikai pártok által rendezett „reakcióellenes felvonuláson” az intézet alkalmazottai részt vehessenek.

A növendékek politikai hozzáállásáról nincs túlságosan sok információnk, de a katolikus lelkész jelentéséből tudjuk, hogy az 1947-es választások a növendékek érdeklődését is felkeltették: „A választással kapcsolatban bizonyos érdeklődés a növendékek között is észlelhető volt, ők is különböző pártoknak drukoltak. Nem tartottam helyesnek az intézet területén választási plakátnak kifüggesztését. Pártpolitika az intézet munkáját csak bénítani tudja.”³⁸

1947-től kezdődően a kommunista párt folyamatosan akarta befolyásolni az intézet működését, de kevésbé volt sikeres ezen tevékeny-

³⁸ A katolikus lelkész jelentése, 1947. szeptember 3. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm/1947. 209. doboz.

sége (VII.3. fejezet). Az ország életében történt politikai eseményektől az intézet sem tudta függetleníteni magát. A pedagógusokról készített feljegyzések arról tanúskodnak, hogy 1948-tól kezdve egyre fontosabb szempont lett a párt-, szakszervezeti tagság. 1949-ben a fiúnevelőintézet iparos tanulóiskolájának oktatói közül négy fő volt párttag, mindannyian elvégezték a szakszervezeti, valamint a pedagógiai szemináriumot, ahol megismerkedtek a szovjet pedagógia alapjaival. Ekkor az intézet azonban még nem rendelkezett politikaigazgatásigazgató-előadóval, ennek kijelölését kérte az Igazságügyminisztériumtól.

Ahogy közeledünk az 1950-es évek felé, úgy növekedett a politika hatása az intézet életében is. Egyre több felhívást kapott, melyben politikai nevelést szolgáló rendezvények szervezésére szólították fel őket. Például 1950-ben február 23-ára, a szovjet hadsereg napjára kellett szervezniük ünnepséget, amelyen megemlékeznek „a hazánkat felszabadító, dicsőséges szovjet hadseregről. Az ünnepély műsorát a magyar és szovjet himnusz vezeti be, majd a nap jelentőségét méltató beszéd következik. ...ezután a szovjet hadsereg vonatkozó egy-két költeményt és dalt (pl. Partizáninduló, stb.) kell előadni. Az ünnepélyt az Internationale zárja be. Gondoskodni kell arról is, hogy e napon az iskolák faliújságján alkalmas képek és szövegek segítségével megfelelő súlyt kapjon a szovjet hadsereg méltatása. Igazgató Kartársak úgy rendezzék meg az ünnepélyt, hogy az ifjúságunknak a Szovjetunió hadserege iránti őszinte szeretet bensőséges megnyilvánulása legyen.”³⁹

1950-ben már Sztálin születésnapjáról is meg kellett emlékezniük az aszódi növendékeknek. Ezt az ünnepet össze kellett kötni az úgynevezett Béke-nappal, amelyen a magyar-szovjet barátságról beszéltek a fiataloknak a „Mit köszönhet a magyar nép a Szovjetunióknak” című brosúra alapján. Ugyanebben az évben utasították az intézet igazgatóját, Kovács Istvánt, hogy selejtezze ki azokat a könyveket, amelyeket a miniszterelnökség fasiszta, antidemokratikus könyveknek minősített, illetve a felszabadulás után kiadott könyvek közül is mindazokat, amelyeknek szerzőit „demokráciaellenes magatartásuk miatt ítélték el” (vö. IX. 2. fejezet). A könyvek vásárlásánál a fiatalok közösségi és politikai nevelését tartották szem előtt. Az ideológiai nevelés nemcsak a könyvtárban fellelhető könyvekkel kezdődhetett meg, hanem a dekoráció átalakításával. 1950-ben az intézet lépcsőházában és folyosóján Lenin és Sztálin életnagyságú mellszobrát helyezték el élő virágok között.

³⁹ Pestvármegye Tankerületi Főigazgató 1200-16/1950. főig. Számú rendelete. Aszódi Javítóintézet Irattára.

3. Az intézet és a kommunista párt kapcsolata

Az intézet és a kommunista párt kapcsolata nem volt felhőtlen az általunk vizsgált korszak első két évében (1945–46). Ezt több tényező is bizonyítja: 1945-ben, amikor megvizsgálták, hogy ki milyen szerepet töltött be a második világháborús időszakban, általában az alkalmazottakat igen könnyen igazolták, azonban az igazgatósággal szemben *Vágó Károly* igazgató szerint látható rosszakarát nyilvánult meg: „Rossz akarat, hogy az intézet részéről oly embert jelöltek ki ..., aki nem oly régi alkalmazott, hogy véleményét mondhasson, azonkívül erkölcsileg is alacsonyabbrendű.”⁴⁰

Az ellentéteket tovább élezte az Aszódon megjelent Fali ujság c. folyóiratban közölt cikk. Az intézet igazgatója gyanúsítgatásnak és koholmánynak tartotta az itt leírtakat, s arra kérte a kommunista párt elnökét, hogy azonnal vegye le a helyi kommunista párt és községháza épületére kitűzött cikket, azonban ahogy olvashattuk a minisztériumhoz írt jelentésében, „most 3 nap után is ki van tovább ragasztva.”⁴¹ Joggal merülhet fel bennünk a kérdés, vajon mi váltotta ki *Vágó Károly* igazgató felháborodását. A cikk ismeretlen szerzője komoly vádakat fogalmazott meg az Intézettel szemben, amely mint „község a községben” nem akar „megjavulni, mert pontosan ott folytatja, ahol az ostrom előtt elhagyta, csak persze most sokkal feltűnőbb a viselkedése, mert lehullott a fedőlepel.”⁴² A lepel mögött a cikk írója pedig haszonlesést, sikkasztást, csalást lát, mert szerinte a javító által megtermeltekből „sem a piacon, sem a kötelező jóvátételi beszolgáltatásnál egy deka nem sok, de annyit sem látunk.”⁴³ Vajon hová tűnik el a termék? – e kérdés megválaszolása érdekében a szerző azt javasolja, hogy szigorú ellenőrzést tartsanak az Aszódi Javítóintézetben. Az Igazságügyminisztérium kiállt az intézet mellett: az iratanyag szerint nem indult el semmilyen kivizsgálás. Mindenesetre ez az eset is egyre nagyobb szakadékot okozott a kommunista párt és az intézet együttműködésében.

1947-ben az intézet élére *Kovács István* került, akinek sikerült jobb kapcsolatot kiépíteni a párt és az intézet között. *Kovács István* ellen

⁴⁰ Vágó Károly jelentése, MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, 1945. XIX-E-1-h-11760 – 1945. 205. doboz.

⁴¹ Az Aszódon megjelent Fali ujság gépelt példánya, 1945. július. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-6582-1945. 205. doboz.

⁴² Az Aszódon megjelent Fali ujság gépelt példánya, 1945. július. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-6582-1945. 205. doboz.

⁴³ Az Aszódon megjelent Fali ujság gépelt példánya, 1945. július. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm-6582-1945. 205. doboz.

1948-ban érkezett egy névtelen feljelentés a Magyar Államrendőrséghez az alábbiak miatt:

„1/ Nevezett mint kémelhárítótiszt Kassa környékén összefogdosta a partizánokat s rövidesen elbánt velük s mikor látta, hogy futnia kell,

2/Szlovákiába menekült a partizánokhoz, azonban itt rájöttek viselt dolgaira, kizavarták, illetve innét is futnia kellett és eljutott

3/nyugatra, hol az angolok oldalán harcolt mint magyar tiszt stb.

Most kommunista álarcban működik Aszódon, ez a cigányarcu, szürkeszemű reakciós kalandor. Ezt a feljelentést egy véletlenül halott – titkos – reakciós beszéde váltotta ki belőlem...”⁴⁴

Az igazságügyi miniszter mivel névtelen volt a feljelentés, az ügyben nem folytatott vizsgálatot, de az államvédelmi osztályhoz utalta át a panaszt. Nincsenek információink arról, hogy mi lett az államvédelmi osztály nyomozásának eredménye, az azonban tény, hogy *Kovács István* hosszú éveken át vezette az intézetet. Az igazgatót ugyan megvédték a támadástól, sőt 1949-ben kiemelték, hogy az igazgató „politikai és ideológiai felkészültsége korszerű, vezetőkészsége, szakmai és módszertani tudása, a nevelőkhöz való viszonya példamutató”⁴⁵, de *Vidéky Alice*, az Igazságügyminisztérium letartóztatási őrnagya komoly kritikákat fogalmazott meg az 1947-es intézeti kivizsgálás során. Az őrnagy szerint nem megfelelő a növendékek világnézeti oktatása. Ennek következtében a pedagógusok a növendékek világnézeti oktatására tervet dolgoztak, hetenként egyik napon a munkaoktatás befejezése után az összes növendéknek tartottak előadásokat.

A Magyar Kommunista Párt az intézet vezetőségével való konfliktusai ellenére is támogatta az intézetben élő növendékeket, 1947. októberétől 20 ingyenes mozijegyet ajánlott fel részükre (VIII. 5. fejezet). Más, a párttal kapcsolatban lévő gyermek- és ifjúsági szervezetek is felkarolták a növendékeket. A Gyermekbarátok Országos Egyesülete ajándécsomagokkal köszöntötte a fiatalokat karácsony alkalmából. Az ajándék mellett levelet is küldtek nekik, melyben egy úttörő a következő sorokkal fordult a növendékekhez:

„Kedves Barátaim!

Én, mint a Gyermekbarátok úttörője szeretettel fordulok hozzátok a karácsonyi ünnepek előtt. Engedjétek meg, hogy én a távolból mint barátaimnak, kellemes és boldog karácsonyi ünnepeket kívánjak. Fogadjátok tőlünk szeretettel ezt a kis karácsonyi csomagot olyan szeretettel, amilyen szeretettel ezt mi nektek küldjük. Higgyétek el nekem,

⁴⁴ Feljelentés az igazgató ellen. Budapest, 1948. X. 16. MOL Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h-Vm/1948. 225. doboz.

⁴⁵ Körzeti Felügyelő Hatóság jelentése. 1950. 11. 06. Aszódi Javítóintézet Irattára.

hogy én fájjalom hogy ti nem lesztek közöttünk a karácsonyi ünnepek alatt. Most pedig mielőtt én tőletek bucsuzom, nektek éreznetek kell azt és meg kell fogadnotok, hogy ti soha, de soha többé külön utakon nem fogtok járni és megfogadjátok az Uttörők 12 pontját, hogy becsüld és tiszteld szüleidet, becsüld tiszteld a demokratikus törvényeinket és mindenkit, aki jó példával jár elő.

Végül pedig ígérjétek meg, hogy jövőre felkerestek engem a fenti cím alatt és mindannyian velem együtt becsületes, tisztességes Gyermekbarát uttörők lesztek.

Gyermekbaráti uttörő üdvözléssel:

Előre!”⁴⁶

Az államosításokkal egyidejűleg kialakultak a központilag irányított tervgazdálkodás szervezeti formái, melyek a nevelés- és oktatásügyet sem hagyták érintetlenül. Az 1947-ben megalakult Országos Tervhivatal megalkotta a tervgazdálkodás általános irányelveit, melyet az Aszódi Javítóintézet is irányadónak tartott. 1950-től kezdve találtuk meg az intézet irattárában a munkatervet, a munkafelajánlásokat is tartalmazó dokumentumokat.

Az 1950 első negyedévére szóló munkatervben megfogalmazódott, hogy a pedagógusok feladata „a dolgozó nép megbecsülését és az iránta való szeretetet” a növendékek szívébe plántálni, hiszen ez az „alapja az igazi hazafiaságnak”⁴⁷, azaz az ideológiai nevelés kiemelt jelentőségű lett.

1950. április hó 4-ének, az „ország felszabadulásának” ünnepére, a független és szabad Magyarország kialakítására, a szocializmus építőmunkájára, az új embertípus kialakítására emlékezve a szakoktatók a következőket ajánlották fel:

- A kampányszerűséget elvetve szocialista munkaversenyekkel folytatják a folyamatos termelésünket.
- Kiválóan mutatja a második felajánlás az ipari termelés és az iparosképzés jelentőségének megnövekedését az ország életében, hiszen a növendékek szakoktatásának fokozására tettek ígéretet. Ez azt jelentette, hogy mind elméleti, mind gyakorlati síkon törekednek arra, hogy a megrövidített iparos tanulói idő alatt a növendékek szakmájukat teljesen elsajátítsák.
- Az ipari termelés területén mutatott munkateljesítményt 20%-kal szeretnék emelni, növendékeink bevonásával.

⁴⁶ Levél a növendékekhez, 1946. december 18. 231/1946 Aszódi Javítóintézet Irattára.

⁴⁷ Az általános iskola munkaterve, 1950. I. 1.–1950. III. 31-ig. 1950. január 17. Aszódi Javítóintézet Irattára.

- Kötelezettséget vállaltak arra, hogy mind maguk, mind pedig növendékeik tudását a Magyar Dolgozók Pártjának útmutatása alapján tovább fejlesztik.⁴⁸

A nevelők által vállalt feladatoknál még inkább érvényesültek a Párt által elvártak, hiszen megjelent a politikai órák céltudatosabbá tétele, az iskolai lemorzsolódás elleni harc, melynek keretében azt ígérték, hogy nem lesz az intézetben olyan növendék, aki vagy az iskolai oktatás, vagy a munka alól kivonná magát. A kritika és önkritika gyakorlását az intézet nevelői is fontosnak tartották, hiszen ezek segítségével képesek a hibákat kiküszöbölni.

Hasonló gondolatok jelentek meg az 1950. november 7-ével kapcsolatos munkafelajánlásokkal kapcsolatban is. Az aszódi fiúnevelőintézet dolgozói az 1950. évi november hó 7.-i Nagy Októberi Szocialista Forradalom 33. évfordulóját munkafelajánlással ünnepelték meg, hiszen „tudatában vannak annak, hogy mi a jelentősége ennek a korszakot és történelmet megváltoztató forradalomnak, ami a világ 1/6.-án megteremtette a szocializmust, utat nyitva arra, hogy a világ többi népei is erre az utra térhessenek. Minekünk, magyar dolgozóknak is ez jelentette felszabadulásunkat a kapitalista kizsákmányolás alól és annak lehetőségét, hogy ma már mi is építhetjük szocializmusunkat hazánkban, és a béke harcosai lehetünk.”⁴⁹ A szocializmus érdekében vállalták az intézet dolgozói, hogy a folyamatos munkaversenyben még jobban fokozzák munkakészségüket, munkanormáikat tovább szigorítják, a kötelességüket még jobban és pontosabban végzik el, de az ideológiai, elméleti tudásuk bővítésére is tettek ígéretet. Az általános felajánlásokon kívül egyéni vállalásokat is tettek a dolgozók, így például a kórházi orvos, aki lelkiismeretes munkájával résztvevője szeretne lenni annak a vetélkedésnek, „mellyel a demokráciák dolgozói szabadságuk hajnalának megünneplésére készülnek munkafelajánlásaikkal, s szocialista munkaverseny új, nagyszerű győzelmeivel”⁵⁰, vállalta, hogy behozza lemaradásait, és havonta egyszer elvégzi a fiatalok szokásos általános testi és szemvizsgálatát, és a hibás fogazatú növendékeknél elvégzi a fogorvosi munkálatokat.

A felajánlások teljesítését folyamatosan ellenőrizte a munkafelajánlási felülvizsgáló bizottság, mely örömmel konstataulta, hogy a szocialista munkaverseny az intézetben is mind nagyobb méreteket öltött,

⁴⁸ Az aszódi fiúnevelőintézet dolgozóinak felajánlásai az 1950. április 4-e megünneplésére. 1950. március 11. Aszódi Javítóintézet Irattára.

⁴⁹ Az aszódi fiúnevelőintézet dolgozóinak felajánlásai az 1950. évi november hó 7.-i Nagy Októberi Szocialista Forradalom 33. évfordulójára. 1950. október 13. Aszódi Javítóintézet Irattára.

⁵⁰ Az aszódi fiúnevelőintézet dolgozóinak felajánlásai az 1950. évi november hó 7.-i Nagy Októberi Szocialista Forradalom 33. évfordulójára. 1950. október 13. Aszódi Javítóintézet Irattára.

hiszen emelkedett a versenyben részt vevők száma mind a dolgozók, mind pedig a növendékek részéről. Úgy tűnik, hogy az 1950-es évekre az intézet ellen politikai szempontból semmiféle kritika nem fogalmazódott meg, hiszen sikerült alkalmazkodniuk a pártállam elvárásaihoz: megvalósították a növendékek ideológiai nevelésének feltételeit, a munkaversenyben jól teljesítettek, egyre több párttag lett a dolgozók között, és szervezetileg is megvalósult a szakmunkásképzést előtérbe helyező intézményrendszer.

4. Jelentés készítése a növendékekről

A növendékekről rendszeresen készítettek jelentést, ezekben egészen 1949-ig nem kaptak szerepet a politikai szempontok, azonban 1949-ben az intézet vezetősége megkapta a Fiataikorúak Felügyelő Hatóságának levelét, melyben kísérleti kihelyezés ügyében készítendő jelentésekhez adtak egy kérdéssort, ennek alapján a demokratikus nevelés, a közösségi munka, a politikai felfogás jellemzőit kellett felsorolni. Úgy gondoljuk érdemes ezt a szempontsort részletesen idézni:

„1. Milyen demokratikus nevelésben részesülnek az intézet növendékei oly szempontból, hogy a régi kaszárnyaszellem helyébe – amely a burzsoá társadalomban a többség akarata ellenére érvényesült – mi a munkások és parasztok tudatos fegyelmét tesszük, azokét, akik a régi társadalom iránt táplált gyűlöletet egybekapcsolják az elszántsággal, készségekkel és képességgel arra, hogy erőiket a harc céljára egyesítsék és arra, hogy az ország területén szétforgácsolt akarathból egységes akaratot kovácsoljanak, amely nélkül a szocializmus építése lehetetlen.

2. Milyen formában lett tudatosítva a növendékek előtt, hogy a szocialista társadalom építése érdekében mindenkinek kötelessége részt venni a közösség munkájában és az e téren kimutatott rátermettség, képesség, készség és szaktudás képezi az előrelépés alapjait, amely feltételek fennforgása esetén a társadalom is saját ügyének tekinti minden egyes megélhetéséről való gondoskodását.

3. Mit tudnak a demokratikus erkölcsökről, amelyet a népi demokrácia államában az osztályharcból vezetnek le oly formában, hogy míg a régi társadalom erkölcsi az a célt voltak hivatva szolgálni, hogy a kapitalisták a parasztot és a munkást kizsákmányolhassák; addig a mi erkölcsünknek az a célt kell szolgálnia, hogy ennek a régi társadalomnak még meglévő nyomait szétzuzzuk és megsemmisíthessük, a munkást a kizsákmányolástól megszabadíthassuk és a társadalom magasabb fokra való lépését szolgálhassuk.

4. Milyen viszonyban állanak a növendékek az „uttörő” mozgalommal?

5. Részesülnek-e a növendékek valamilyen formájú katonai kiképzésben, alá vannak-e vetve valamilyen fegyelmező gyakorlatnak, reggeli csuklózásnak, zártrendű mozdulatoknak, sétameneteknek stb?

6. Milyen ... politikai felfogása és ezzel kapcsolatban célszerű lenne elrendelni, hogy a családfő – illetve az intézeti nevelő – jelentése a javaslatba hozott növendék politikai felfogására és demokratikus magatartására is kiterjedjék.”⁵¹

Sem az intézeti, sem pedig a minisztériumi iratok között nem találunk konkrét jelentést, feltehetőleg ezeket titkosan kezelték, mindenestre elgondolkodtató szempontok, melyek egyértelműen arra utalnak, hogy a növendékek politikai, világnézeti nevelése elengedhetlenné vált a fiatalok reszocializációjában.

⁵¹ A Felügyelő Hatóság levele, 1949. július 28. Aszódi Javítóintézet Irattára.

XIV. A „javító-típus”

Mind az élet- és jellemrajzi füzetekben, mind a bírósági ítéletekben, mind a környezettanulmányokban megjelent a fiatalok jellemzése. Fontosnak tartottuk áttekinteni, hogy miként is vélekedtek ezekről a fiatalokról, milyen jelzőkkel illették őket, viselkedésüket hogyan értékelték. Kiírtuk az összes jellemzőt, amelyet a növendékekről írtak. Ezeket csoportokba soroltuk aszerint, hogy fizikai megjelenésükre, értelmi állapotukra, erkölcsi fejlettségükre, vagy pedig viselkedésükre vonatkoztak. Ennek alapján körvonalazódott a „javító-típus”. Azonban fontos felhívni a figyelmet arra, hogy találkoztunk több olyan jelzővel, illetve kifejezéssel, amelyek szinte mindegyik növendék élet- és jellemrajzi füzetében megjelentek. Feltételezéseink szerint a család-főeknek voltak „sablonmondataik”, melyeket az általuk vezetett élet- és jellemrajzi füzetben, jelentésben szinte minden esetben leírtak (rendszer és tisztaságérzete megfelelő/kielégítő; erkölcsileg romlott stb.). Ha ettől eltérő jellemzőt vettek észre, azt igen erőteljesen kiemelték.

A legkevesebb gondolatot a növendékek fizikai megjelenésére vonatkozóan találtunk, értelmi állapotukról általában akkor írtak, ha nagy hiányosságokat tapasztaltak, míg legtöbbször az erkölcsi fejlettségükről, és az intézetben tanúsított magatartásukról tudtunk meg. A testi fejlettségükre, megjelenésükre vonatkozó állításokból nagyon

jól felvázolható az elhanyagolt, korához képest fejletlen gyermek képe, aki toldott-foldott ruhájában, gyakran cipő, bakancs nélkül járta az országot (vö. III. 1. fejezet). Érdekes volt, hogy egy-egy családfeje olyan részletességgel mutatta be a növendéket, hogy szinte előttünk van a kép egy magas, nyurga, kissé beszédhibás, szegletes arcú ifjúról, akinek dús, fekete szemöldöke alól villogó szeme mindig mosolygós volt.

A növendékek értelmi állapotáról sem nyilatkoztak igazán kedvően, csupán egy fiatalnál jelent meg, hogy eszes, értelmes, aki éppen

emiatt még inkább veszélyes a társadalomra. A gondolkodásukat általában gyerekességgel, alantassággal, álokoskodással jellemezték: „A butaság igen kiütő jelenség nála.”¹³¹ Gondolatvilágukban a szabad, megkötöttség nélküli élet után vágyódás nyilvánult meg, ezzel is magyarázható a szökések viszonylag magas száma. Ha az erkölcsi állapotukat nézzük, akkor érdemes kiemelni, hogy még ekkor is használták – a dualizmus korában elterjedt – erkölcsileg abnormis fiatal elnevezést. Néhány fiatal kivételével romlottak, erkölcsileg defektusos személyeknek írták le a javítóintézeti nevelteket: „A fkoru mélyen fertőzött lelkü példátlanul rossz, bosszuállással telített lélek” – olvashattuk az egyik jellemrajzi füzetben az egyik rablásért elítélt növendékről.¹³² „Erkölcsi érzéke hiányos. Büntudata igen kevés. Őszinte megbánást nem mutat. Lopásait tagadja, ártatlannak tartja magát” – ezt a sommás véleményét fogalmazta meg a családfő a fiatalok egyikéről.¹³³

Az akaratgyengeség szinte mindegyik neveltnél megjelent, emiatt gyakran könnyen befolyásolhatónak tartották őket, akik gondolkodás nélkül mindenbe bevonhatók, a rossz követésére hajlamosak, hangulatuktól függnek cselekedeteik, így magatartásuk gyakran nem önálló döntésre képes személyt mutatnak.

A javítóintézeti növendékek egyik legfontosabb jellemzőjeként fogalmazták meg a bizalmatlanságot: nem bíztak sem a növendéktársaikban, sem a felnőttekben. Érzelmi életüket sokszor a sivárság, az üresség, az érzéketlenség hatotta át a családfői jelentések szerint.

A sok rossz tulajdonság mellett előfordult több esetben is, hogy a pozitívumokat emelték ki a növendékeknél: a jószívűség, az érzékenységet mások baja iránt fontos értéknek jelent meg. Csendes, szerény, előzékeny, jó fellépésű növendékként tartották számon az egyik lopásért és közveszélyes munkakerülésért elítélt növendéket.¹³⁴

A magatartásukkal kapcsolatos leírásoknál különbséget kell tenni a bekerülés előtti viselkedésükre vonatkozó megjegyzéseket, illetve az intézetben mutatottak között. Az otthoni viselkedésüknél általában kiemelték a nyugtalanságot, a könnyelmű, dologtalan, henye élet szeretetét, illetve 15 esetben is megjelent a kalandvágyó jelző a fiataloknál, amelyhez gyakran társult a felelőtlenség is: „Felelőtlenül cselekvő kisfiú, annak dacára, hogy már 17 éves elmúlt.”¹³⁵ A komolytalanság és

¹³¹ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹³² Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹³³ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹³⁴ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹³⁵ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

nyugtalanság mellett gyakran jellemezte ezeket a fiataloknak a magatartását a durvaság: „verekedett állandóan, társaihoz durva volt, engedetlen, többször megszökött, ezután odahaza is a legrosszabb magaviseletet tanusított, szófogadtalan, durva, csavargó, könnyelmű felnőtteket is durván sértegetett, ablakokat tört be, másokat megölésével fenyegetett meg, Istent szidalmazta állandóan káromkodott; amit csak tudott eltulajdonított hazulról, eladta, az árát léhaságokra költötte el.”¹³⁶ A vidám komolytalanságon kívül a pesszimista, elkeseredett növendékek is előfordultak a neveltek között, akik ha nem úgy mennek az ügyek, amint ők azt elgondolták, „mint a csiga” visszahúzódtak.

Az intézetben elsősorban akkor írták le a növendékek magatartását, ha bármelyik irányba valamilyen kirívó viselkedést mutattak. Így természetesen mi elsősorban csak a szélsőséges magatartási mintákat ismerhetjük meg. A javítóintézeti neveltek egy részének viselkedésére jellemző volt, hogy folyamatosan zsörtölődtek, panaszkodtak, fecsegték, gyakran hányavetin vagy cinikusan reagáltak társaikra, emiatt több növendéket összeférhetetlennek tartottak. Ugyanakkor voltak olyan növendékek, akik élénkségükkel, víg kedélyükkel elviselhetővé tették a mindennapokat társaik számára. Azonban előfordult, hogy a kezdeti játéknak induló viccelődés, heccelődés esetlen, vagy durva élcelődéssé vált, melynek célpontjai az értelmi fogyatékos növendékeken kívül a falusias beszédű fiatalok voltak. A hangoskodás – a jellem- és életrajzi füzetek szerint – szinte mindennapos volt: „Kiforratlan kis csirkefogó típus. Szemben hízelkedő, szolgálatkész, udvarias fiúnak mutatja magát, hát megett csúfolódásra hajló, szemtelen. Bőbeszédű, mint egy vásári kikiáltó, olcsó humorral.”¹³⁷

A szélhámos, hízelgő, alázatoskodó viselkedéssel gyakran szembeestek a nevelők is. Egyik legnagyobb nehézségként egy-két növendék rafinált, hazug természetét fogalmazták meg. A cinikus, sorsába beletrökdött növendék is előfordult a fiatalok között, aki gyakran nem is akart „megjavulni”, egyszerűen csak elviselte, hogy az intézetben él, vagy pedig igen hamar megszökött, és élte tovább életét.

Közvetetten ugyan, a családfők leírásában megjelent a növendékek véleménye önmagukról, tettükről. Itt is – hasonlóan a gyermekképhez – két szélsőséget lehet kiemelni. Az egyik csoportba azok a neveltek tartoznak, akik tettüket láthatóan fájalták, és ennek többször is hangot adtak; saját magukról sem voltak igazán jó véleménnyel: „önmagát rossz fiúnak tartja”; „nem tudja miért cselekszik, amit cselekszik” – ilyen és ehhez hasonló gondolatokat olvashattunk. Ugyanakkor a má-

¹³⁶ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹³⁷ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

sik csoport tagjai nem önmagukat, hanem környezetüket, szüleiket, társaikat okolták, hogy ők javítóintézetbe kerültek.

A családfők zöme tisztában volt azzal, hogy sok fiatal a szerencsétlen családi és egyéni életkörülményei folytán jutott szomorú helyzetébe, ha megfelelő felügyelet alatt nevelkedett volna, nem ismerte volna meg a javítóintézetek világát. Hasonlóan a bírósági ítéletekhez (vö. V. fejezet), itt is az elhanyagolt nevelést tartották a legnagyobb problémának, az esetek 45%-ában említették meg. A fiatalok – a nevelők tapasztalatai szerint – naplopók, csavargók, bűnözők környezetében töltötték idejüket, szinte kikerülhetetlen volt züllésük, bűnözővé válásuk: „A zsebmetsző ismerősei, társai az ő jelenlétében nem egy áldozatot fosztottak ki; megszokta, második természetévé vált ez az életmód.”¹³⁸

Számunkra is meglepő módon 5 esetben is a rosszra hajló természet emelték ki, ami elgondolkodtató lehet abból a szempontból, hogy ekkor már a szakma elvetette a klasszikus kriminológiai iskola biológiai determinizmusára vonatkozó gondolatokat.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy az élet- és jellemrajzi füzetek alapján két jellegzetes gyermekképet különíthetünk el. A növendékek egy részét a „tipikus javítósként” írtak le, aki „örökös teher lesz a társadalom nyakán”¹³⁹ és megrögzött gonosztevéként sose fog beilleszkedni a társadalomba, ő az, aki „magában hordozza romlás felé hajlamos gondolkozását”¹⁴⁰, és bűnbánata, büntudata igen kevés. Őszinte megbánást alig mutat, nem akar a közösség tagja lenni. Ugyanakkor megjelent az adott kor és élethelyzet áldozataként ábrázolt fiatalok bűnelkövető képe, aki szorgalmas, ő is meg akar javulni, és éppen ezért erkölcsi megbízhatósága állandóan növekedik: „A pesti kültelek jut az ember eszébe, ha látja, hallja. Felületes csirkefogónak mutatja magát, de vele beszélve, kiforgatva lelkét, nem is olyan romlott, s kitűnik, hogy jószívű, érzékeny lelkű, aki szüleit, testvéreit tiszteli, szereti, becsüli s akinek nagyon fáj, hogy Ő a rossz a családban.”¹⁴¹

A növendékek a bíróságon, vagy kikerülésük előtt gyakran tettek ígéretet arra, hogy dolgozni fognak hűségesen, és semmi törvénybe ütköző dolgot többé nem cselekszenek, azonban nem igazán rendelkeztek konkrét elképzelésekkel. Az iratanyagok között egyetlen egy

¹³⁸ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹³⁹ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára. Érdekes, hogy pont ez a növendék érettségizett le a végén, és szerzte meg a technikus végzettséget kikerülését követően a pártfogói jelentés alapján.

¹⁴⁰ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁴¹ Egy növendék jellem- és életrajzi füzete, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

esetben találtunk a fiatal jövőjével kapcsolatos viszonylag pontos tervet. A következő idézet azért is érdekes, mert itt a bírósági tárgyaláson maga a fiatal kérte javítóintézeti elhelyezését: „Tettét megbánta s szeretne jó utra térni. Jövőjét illetően azt mondja, hogy cipőfelsőrész készítő, vagy szijgyártó szeretne lenni s önként veti fel, hogy Aszódra szeretne kerülni, hogy ezen szakmában kiképezzék s egyben a jó utra visszatérítsék, hogy rendes emberré váljon, mert önmaga is érzi, hogyha most visszakerülne a régi környezetbe, talán újra lopkodna.”¹⁴²

¹⁴² Egy növendékről írt elmeorvosi szakértői jelentés. 1945. szept. 10. Aszódi Javítóintézet Irattára.

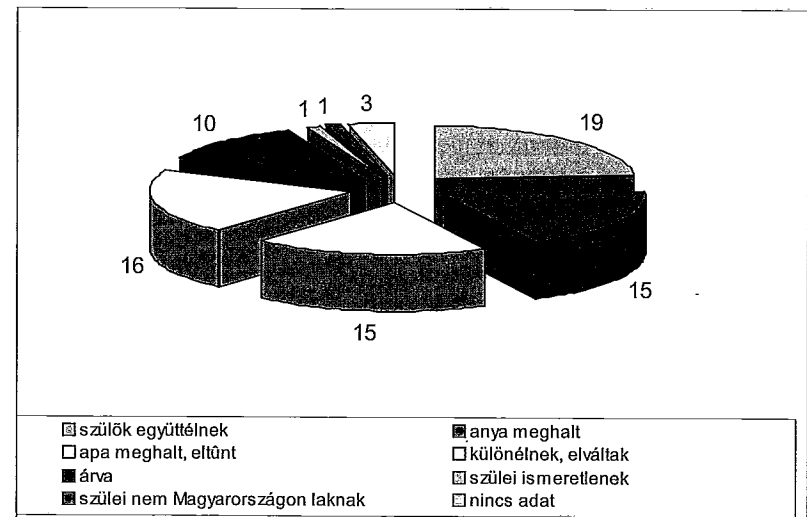
XV. A fiatalok családja

1. A növendékek családi háttere

Kutatásunk során igen fontosnak tartottuk, hogy a növendékek családi hátterét megvizsgáljuk, kik és hogyan nevelték őket, mi lehetett az oka annak, hogy a család nem adott nekik biztos támaszt szocializációjukban. E részterülethez elsősorban az élet- és jellemrajzi füzeteket, illetve a jelentések szolgáltak forrásul.

1946-ban nyilvántartották a jellemrajzi füzetben a fiatalok származását, illetve vallási hovatartozását is. Ekkor még igen fontos szempontként jelent meg az, hogy a gyermek törvényes, törvénytelen, vagy törvényesített származású. Az Aszódi Javítóintézet növendékei között 1946-ban a 80 növendék közül 65 fiatal törvényes, míg 10 fő törvénytelen, 3 pedig törvényesített származású volt. Az utóbbi azt jelentette, hogy utólag ismerte el az apa apaságát, így az eredetileg törvénytelen származású gyermeket törvényesítették.

5. diagram. A növendékek családi háttere

Az élet- és jellemrajzi füzetekben általában feltüntették a szülők halálának okát is. Az adatokból két általános jellemző volt kiolvasható: akik a háborús viszonyok előtt haltak meg, halálozásuk okaként tudóvszt

tüntettek fel, az árvaságra jutás másik oka a háborús viszonyok. A 80 növendék szülei közül 6 anya a bombázások következtében halt meg, míg az édesapák közül 5 esetben van pontos adatunk arról, hogy a fronton haltak meg. Sajnálatos módon nincs információ arról, hogy abban az esetben, amikor csak az anya van feltüntetve gondozóként, mi történt az apával. Feltehetőleg ez a számadat jóval a valós adat alatt van. Emellett nem szabad elfeledkezni arról, hogy a hadifogság miatt is sokan váltak „háborúsújtotta sorsúvá”, magára hagyotttá.

A hadifogságból hazatérő szülő pedig nem minden esetben volt képes gyermekét ellátni, vele foglalkozni saját egészségi állapotából is kifolyólag. A szülők levelei között számos példát találtunk erre: „Én, ..., három és fél évi hadifogság után folyó hó 25-én, én Oroszországból hazakerkeztem. Hazaérve a boldog családi otthon helyett igen szomorú kép fogadott. Fiam javítónevelés alatt ál, feleségem hűtlenül elhagyott, kis műhelyen a front alatt tönkre ment. Most teljesen lakás, ruha, bútornélkül álok mivel feleségem, míg távol voltam mindent eladott, én viszont nem a legnagyobb egészségnek örvendek.”¹⁴³ Mindezek az állapotok minden bizonnyal hozzájárultak ahhoz, hogy a fiatal „züllésnek indult”.

Az élet- és jellemrajzi füzetben, valamint a környezettanulmányokban is feltüntették, hogy mi a foglalkozása a szülőknek. Mind az apa, mind az anya munkájáról képet kaphattunk ennek segítségével. Ha megnézzük az apák foglalkozását, akkor láthatjuk, hogy elsősorban fizikai munkát végeztek alkalmi munkásként, asztalosként, bádogosként, bányásként, cipésként, földművesként, gyári munkásként, nap-számosként stb., csupán 7 növendék apja dolgozott magasabb társadalmi presztízszt jelentő állásokban, így például alhadnagyként, tanítóként, tisztviselőként. Mindez már utalhat arra, hogy a növendékek zöme az alsóbb társadalmi rétegekből származott. Az édesanyák foglalkozását tekintve nem ennyire vegyes a kép, ugyanis – az adott kor társadalmi berendezkedésének megfelelően – legtöbben háztartásbeli-ként éltek (40 fő), elsősorban azok az anyák vállaltak valamilyen munkát, akik egyedül nevelték gyermeküket. Közöttük találhatunk például Beszkárt alkalmazottat, gyárimunkásokat, házfelügyelőt, hordárokat, magántisztviselőket, masszírozónőt, szakácsnőt, takarítónőt, varrónőt, sőt állami tanítónőt is.

A családok nagy része anyagi helyzetét tekintve a vagyontalanok közé tartozott, csupán 5 növendéknél jegyezte meg a környezettanulmány (a 80 főből), hogy a család némi vagyonnal rendelkezik. A családok általában komoly anyagi nehézségekkel küzdöttek. Nem egy fiatal otthon bútorok nélküli házban élt, szalmán aludt, és teljes ruhátlansága miatt iskolába és dolgozni sem tudott járni. Kétségtelen, hogy a bü-

¹⁴³ A szülő levele az igazgatóhoz, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

nözés és a szegénység között sok és szoros összefüggés van, gyakran jelennek meg együttesen. Adataink is arra utalnak, hogy a szegénység bűnözés irányába terelhet, részt vesz a kriminalizálódás folyamatában. A szegénység azonban legtöbbször annyira összefonódik a különböző más kriminogén faktorokkal, hogy szinte lehetetlenné válhat a bűnözés közvetlen és döntő okának felderítése. Eseteinkben is tagadhatatlan, hogy a családok szegénysége és nyomora igen nagy mértékben hozzájárult a kriminalitáshoz, de nem szabad elfeledkezni az egyéb tényezőkről sem, így például a családi szocializáció minőségéről sem.

A növendékeknek általában volt testvérük, a leggyakoribb az egy testvér volt, de tudunk olyan fiatalról, akinek 10 testvére volt, illetve a mostoha testvéreket is beleszámítva az egyik család 18 gyermeket nevelt az elítélttel együtt. Az intézetben 1946-ban egy testvérpár volt bent (ugyan az egyik fiú aknára lépett, és meghalt). Azonban a bírósági ítéletekből tudjuk, hogy 3 esetben is előfordult az, hogy a növendék testvérel együtt követte el a bűncselekményt, csak éppen testvérét fegyházra, illetve börtönre ítélték.

A környezettanulmányokban kiemelt szempontként jelent meg a szülők életmódjának vizsgálata. Mintánkban is nagyon jól érzékelhető, hogy az apa alkoholizmusa, bűnözői életmódja, az anya erkölcstelensége milyen irányban befolyásolta a fiatal életét. 16 esetben (20%) emelték ki, hogy a szülők életmódja nagyon nagy mértékben hozzájárult a gyermek zülléséhez. Gyakori problémaként merült fel a szülők állandó veszekedése, verekedése, hiszen ez az áldatlan családi állapot – emelte ki a környezettanulmány készítője – „a fiatalok lelkét nagyon megfertőzte, eldurvította”¹⁴⁴. Az apa iszákossága, alkoholizmusa is alapproblémaként jelent meg az általunk vizsgált esetekben: „Apja által terheltséggel is küzd – apja ugyanis erősen iszik és innen magyarázható a fkoru feltűnő nyugtalan és megbízhatatlan viselkedése, gondolkodása.”¹⁴⁵ Természetesen nemcsak az apa járulhatott a család erkölcsi zülléséhez, hanem az anya is. Több esetben is kiemelték az anya erkölcstelenségét, „Anyja is könnyüerkölcsű nő. Ostrom után állandóan orosz katonákkal dorbézolt.”¹⁴⁶

Az egyik legnagyobb nevelési hibaként említették meg az iratok az elhanyagolt nevelést, melynek oka lehetett a szülő új házassága, a család létfenntartásának biztosításával járó leterheltség, a szülő nem megfelelő egészségi állapota is. A felügyelet és törődés hiányát szinte minden növendéknél kihangsúlyozták: „Nem sokat törődtek vele, soha-

¹⁴⁴ Az egyik növendékről készített környezettanulmány, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁴⁵ Az egyik növendékről készített környezettanulmány, 1946. márc. 26. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁴⁶ Az egyik növendékről készített környezettanulmány, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

sem néztek utána, hogy mivel tölti idejét, s így megszokta a csavargást, a dologtalan életet.”¹⁴⁷

Az elhanyagolt nevelés mellett nem szabad elfeledkezni a kényeztetésről, a következtetlen, szabályok nélküli nevelésről sem. A bírósági ítéletek is felhívták a figyelmet erre a problémára, és a környezettanulmányok is számos esetben megfogalmazták, hogy „az „egyke” szülők kényeztetése, majd felületes nemtörődömsége, a nevelésnek tökéletes elhanyagoltsága” meglátszik a fiú életében, felfogásában.”¹⁴⁸ A szülők hiába szeretik gyermeküket, ha dolgainak nem néznek utána, ebből következhetett az, hogy a bírósági eljárás során is a szülők elképzelhetetlennek tartják azt, hogy gyermekük bünt követett el. Több esetben ekkor és így szembesültek a szülők azzal, hogy valamit elrontottak gyermekük nevelésénél.

A másik póluson a túlzottan szigorú, szinte már kegyetlenségig agresszív nevelés jelenik meg. A testi fenytést szinte természetesnek tartották ezeknek a fiataloknak a nevelésében: „Otthonuk nincs is – egy piszkos átjárószobában laknak, két üres ágy – asztal – két szék – ez mindenük. Az apa iszákos, erőszakos, munkakerülő ember, a szomszédok szerint vesz, elad és lop – ebből él. Gyermeküket nem tartja el, azok, ha enni akarnak, szintén lopnak. Munkára senki nem kényszeríti őket, csak pénzt hozzanak haza, ez a fontos. Egyszer részegen éjjel egykor húzta ki a fkorut az ágyból az apa és verte el szíjjal, mert nem hozott pénzt.”¹⁴⁹

A környezettanulmány kérdései között igen érdekes volt az arra vonatkozó kérdés, hogy akarják-e a szülők a javítóintézeti nevelést, illetve arra is rákérdeztek, hogy ők mivel magyarázzák növendékük züllését. Számunkra megdöbbentő adatokat kaptunk, hiszen az esetek 33%-ában (27 növendéknél) nagyon határozottan megfogalmazódott a javítóintézeti nevelés iránti igény, mivel „mi már nem tudunk mit kezdeni vele”¹⁵⁰, illetve az intézettől várták el, hogy felkészíti gyermeküket az iparos munkára, taníttatják. Mindez felveti a szülői kompetencia kérdését, ha a szülő nem tud mit kezdeni gyermekével, akkor inkább „beadja” intézetbe, derült ki számunkra ezekből az adatokból. Az intézettől várja el, hogy az, amit ő nem tudott megcsinálni, megtegye helyette: nevelje, oktassa a fiatalt.

¹⁴⁷ Az egyik növendékről készített környezettanulmány, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁴⁸ Az egyik növendékről készített jelentés, 1946. márc. 26. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁴⁹ Az egyik növendékről készített jelentés, 1946. márc. 26. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁵⁰ Az egyik növendékről készített környezettanulmány, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

Arra a kérdésre, hogy véleményük szerint miért követték el a bűncselekményt, 53 esetben nem találtunk semmiféle választ, ez 66%-ot jelentett, amely véleményünk szerint igen számottevő. Ha válaszoltak is a kérdésre, akkor is elsősorban a gyermek „bűnre való hajlamát”, rossz természetét, a mai viszonyokat, valamint a rossz társaságot emelték ki. 5 esetben vallotta be a szülő, hogy nem érti, nem tudja, hogy gyermeke miért is követett el bűncselekményt. Ha összevetjük a család életmódjáról, a családi nevelés hibáiról szóló résszel, összecsengnek eredményeink: a fiatallal nem törődő családot legkisebb mértékben sem érdekli, hogy miért is züllött el a gyermek.

Elvéve egy-két levélben megjelent a családtagok jellemzése a gyermekről. Itt is nagyon jól körvonalazódik kétféle gyermekkép. A családtagok egy része alapvető tulajdonságként a befolyásolhatóságot, a gyenge akaratot említette meg: „Rossz barátai félrevezették a gyenge akaratú fiút, s itt kötött ki.”¹⁵¹ Ehhez hasonló gondolatokat fogalmazott meg az a gyermekét egyedül nevelő anya, aki levelében az igazgatónak azt írja, hogy „egyedüli reménységem fiamban van a ki én mint anya tudom hogy tiszta és egyenes lelkű és eddigi botlása csak a rossz társaságnak tudható be.”¹⁵²

A másik megközelítés közel sem ennyire kedvező: a család egyáltalán nem vette észre a gyermek pozitív tulajdonságait, inkább a dacosságát, makacsságát, nevelatlenségét, szófogadatlanlanságát emelték ki, akivel nem tudtak mit kezdeni, amikor otthon élt a gyermek: „Anyjának előadása szerint fiatakoru szófogadatlan, csavargó természetű, egész nap távol van otthonról és az özvegy anyjának minden igyekezte hiába való volt arra, hogy fiát munkára szorítsa.”¹⁵³ Általában ezeknél a fiataloknál kérte a család a javítóintézetbe való elhelyezését.

2. A növendék és a család kapcsolattartása az intézetben

A szülők viszonylag gyakran írtak levelet az igazgatónak, illetve a családfőnek. Az alábbiakban igen sok levelet fogunk közölni, melyek segítségével képet adhatunk arról, hogy a szülők mennyire érdeklődtek a fiatal dolgai iránt, hogyan vélekedtek a fiatal kihelyezéséről. A leveleket szöveghűen közöljük, az elírásokkal együtt, nem fogalmaztuk át, mivel úgy gondoljuk, érdemes megnézni a szülők leveleinek a stílusát, fogalmazását, és egy esetben a szülő írásképet.

¹⁵¹ Az egyik növendék élet- és jellemrajzi füzet, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁵² Egy anya levele az igazgatóhoz, 1946. X. 3. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁵³ Egyik növendék bírósági ítélete, 1946. márc. 4. Aszódi Javítóintézet Irattára.

A szülők, amikor értesültek arról, hogy gyermekük bekerült az intézetben – gyakran jó néhány hét múlva – , akkor rendszerint tájékoztatást kértek az intézet életéről, arról, hogy mit fog ott csinálni a gyermek, meg lehet-e látogatni:

„Tisztelettel kérem szíves értesítésüket, hogy mi lesz ott fiam sorsa. Meddig lesz az intézet lakója, taníttatnak-e vele valami mesterséget vagy van-e mód a továbbtanulásra, ha a gyerek tanulni szeretne. – A látogatás meg van-e engedve? Milyen időközökben van megengedve a nevelteknek a szülőnek való levélírás?”¹⁵⁴

Az intézetbe bekerült fiatalnak joga volt a családdal való kapcsolattartásra. A szülő levelet bármikor, csomagot havonta egyszer küldhetett. A növendék szüleinek az intézet költségén havonta egyszer írhatott levelet, melyet a családfő ellenőrzése után juttathatták el a címzetteknek. Kutatásunk során 5 fiatal által írt levelet találtunk, ezen levelek mindegyike arról szólt, hogy mennyire hiányzik a család, mit kérnek a csomagba, és várják a család választát.

Mások leveleiben olvashatunk lelkiismeret-furdalásról, a fiatalok közül többen is levélben kérik szüleik bocsánatát:

„Kedves Jó Édesanyám!

Kívánom, hogy levelem legjobb egészségben találja. Kedves Anyám az intézetben nagyon jó dolgunk van. Hála a jó Istennek napról napra bizunk. Magamról Édesanyám többet nem tudok írni, mert nincs mit írjak. Ellenben megkérem Édesanyámat a mi családunk alapít egy könyvtárat az intézet részére, melyre megkérem magát, küldjön egy pár darab könyvet. Mindenféle könyv lehet akár mese akár regényeket, de nagyon kérem magát küldjön egy pár darabot. Legalább lesz valami szakma a kezemben. Drága Édesanyám kérem ne haragudjon, majdcsak elmegy az idő...”

Egy kicsit követelődzőnek tűnik az a fiatal, aki levélben értesítette szüleit, hogy Aszódon van, és kéri, hogy azonnal írjanak neki, és küldjenek csomagot is. Elgondolkodtató, hogy vajon hol voltak a szülők, amikor a fiatal bíróság elé állították.

„Kedves Édes anyám és apám!

Tudatom hogy vissza viték anyám aszodra és nem tudok baza mení. Anyám írjatok és küldjeteek csomagot és pénzt meg munka igazol-

¹⁵⁴ Egy szülő levele az igazgatóhoz, 1946. Aszódi Javítóintézet Irattára.

Kedves Édesanyám!

Kívánom, hogy levelem legjobb egészségben találja. Kedves Anyám az intézetben nagyon jó dolgunk van. Hála a jó Istennek napról napra bizunk. Magamról Édesanyám többet nem tudok írni, mert nincs mit írjak. Ellenben megkérem Édesanyámat a mi családunk alapít egy könyvtárat az intézet részére, melyre megkérem magát, küldjön egy pár darab könyvet. Mindenféle könyv lehet akár mese akár regényeket, de nagyon kérem magát küldjön egy pár darabot. Legalább lesz valami szakma a kezemben. Drága Édesanyám kérem ne haragudjon, majdcsak elmegy az idő...”

Kedves Édesanyám!

Kívánom, hogy levelem legjobb egészségben találja. Kedves Anyám az intézetben nagyon jó dolgunk van. Hála a jó Istennek napról napra bizunk. Magamról Édesanyám többet nem tudok írni, mert nincs mit írjak. Ellenben megkérem Édesanyámat a mi családunk alapít egy könyvtárat az intézet részére, melyre megkérem magát, küldjön egy pár darab könyvet. Mindenféle könyv lehet akár mese akár regényeket, de nagyon kérem magát küldjön egy pár darabot. Legalább lesz valami szakma a kezemben. Drága Édesanyám kérem ne haragudjon, majdcsak elmegy az idő...”

Kedves Édesanyám!

Kívánom, hogy levelem legjobb egészségben találja. Kedves Anyám az intézetben nagyon jó dolgunk van. Hála a jó Istennek napról napra bizunk. Magamról Édesanyám többet nem tudok írni, mert nincs mit írjak. Ellenben megkérem Édesanyámat a mi családunk alapít egy könyvtárat az intézet részére, melyre megkérem magát, küldjön egy pár darab könyvet. Mindenféle könyv lehet akár mese akár regényeket, de nagyon kérem magát küldjön egy pár darabot. Legalább lesz valami szakma a kezemben. Drága Édesanyám kérem ne haragudjon, majdcsak elmegy az idő...”

A családfők észrevétele szerint az a növendék, aki senkinek sem volt fontos, nehezebben illeszkedett be, igen bántotta őt, hogy hozzátartozói nem nagyon gondoltak vele. Számunkra is megdöbbentő történetek bontakoztak ki a szülő és igazgató levélváltásából. Ezeknek az eseteknek a bemutatását azért is tartjuk fontosnak, hogy megértessük, hogy néhány fiatal mennyire magára volt hagyva a problémákkal, milyen magányban élték életüket, mennyire nem kaptak segítséget családjuktól a beilleszkedésre. Három esetben is a szülő csak jó néhány hónappal később tudta meg, hogy gyermeke hol van.

A helyzet még nehezebb és kilátástalanabb volt, amikor a gyermek még nem is vér szerinti volt, hanem vagy nevelőszülők, vagy örökbefogadók foglalkoztak vele. Ebben az esetben még nagyobb volt a valószínűsége annak, hogy elforduljanak a növendéktől. Az általunk ismertett levélben az örökbefogadó apa inkább saját jóhírének elvesztésén kesereg, nem pedig a fiú sorsán: „... Sajnos ezzel az örökbefogadással törököt fogtam, mert ha tudtam volna, hogy az édesanya halála után milyen romlott és nevelhetetlen fickó lesz, úgy nem léptem volna ebbe a szerencsétlen helyzetbe, melyet végtelen restelek, hogy így beszennyezi a nevemet.”¹⁶⁰ Ugyanennek a fiúnak át kellett élnie azt, hogy azok is elfordultak tőle, akik a harcok utáni időben szállást és ellátást adtak neki, mivel őket is meglopta. A levél következőképpen szól:

„Tekintetes Igazgatóság!

A fiu nevezett kku. Családunkkal semmi rokoni kapcsolatban nincs! Mi őt szánalomból a harcok utáni hónapokban befogadtuk mint családtagot úgy vettük mint a mi gyermekünket, hogy őt is mindenben részesítettük, s anyámat, mint a többi unokája, ő is úgy hívhatta „nagy mama” bár nekünk egy teljesen idegen gyermek volt. Abban az időben csaknem anyagi támogatás nélkül voltunk, s mondhatom, hogy nagyon sokszor inkább mi felnőttek nem ettünk, de neki is úgy jutott minden, mint a többi unokának. Sajnos megközelítőleg sem viselkedett úgy, hogy a mi családunkba megegyeszer vissza kerülhetne. Szeretetünkkel, gondoskodásunkkal, rútúl, a leghálátlanabbul viszszaélt. Mi keresztény hittel megbocsájtottunk neki már régen gondolatban – de sajnos mi többet érte nem tehetünk akkor, amikor azt a mi gyermekeinktől vonnánk el.

... Rongyokban jött, itt valahogy abban a nehéz időben felöltöztettük. Meglopott minket akkor, amikor minden megmaradt rongyunk drága kincs volt. Sajnos ezt neki elfelejteni nem tudjuk. Csalódtunk benne, a legkellemetlenebbül! „Jó tett helyébe jót, sohse várj!” ezt mi nagyon ismertük, de ennyire ezzel még a mi drága

¹⁶⁰ Az örökbefogadó levele az igazgatóhoz, 1947. Aszódi Javítóintézet Irattára.

Anyánk otthonában vissza senki nem élt, mint éppen ez a fiucska. Tudom, hogy ő még fiatal, hiszen valóban az; de észben felnőtt, s romlottságban rajtunk túl tett, már amikor itt volt. Nagyon örülünk, hogy gondos, erős, jó kezekbe került, talán ott még dolgozni is megtanul, mert itt bizony tanulni-dolgozni, eszedgában sem volt.”¹⁶¹

A levelet olvasva teljesen megérthető az elfordulás, de ez a fiatal teljes mértékben egyedül maradt, szinte törvénytörő volt – és a pártfogói jelentések is erről adtak hírt – a bűnözői karrier kialakulása. Hasonló levél érkezett attól a gazdaasszonytól, aki munkát adott a fiatalnak a szabadság idejére:

„M. Tisztelt Igazgatóság tudatom önnökel egyik lakójuk ... nálam Szigetbecsén volt majd 2 hétig de nagy panaszom van rá kérem önöket büntesék meg és mongyák neki becsére tövet a lábát be ne tegye mert söprüvel zavarom ki. Majd ki lopta a szememet diót lekvárt egy teljes köcsögel el lopot a sonka kolbászrol nem is beszélek. Bocsásanak meg a zavarásért de fenyicsék meg mi lesz az ilyen emberből? Hasznát egyáltalán nem lehet a szerencsétlenek venni.”¹⁶²

Több esetben találtunk olyan levelet, amelyben szinte az apák lemondtak szerepükről, és az igazgatóra, az intézet dolgozóira akarták áthárítani ezeket a feladatokat. Arra hivatkozva, hogy ők már régóta nem tartják a kapcsolatot a gyerekekkel és anyjával, nem is igazán ismerik őt, nem tudják felvállalni a nevelését, és arra kérik az intézetet, hogy tegyenek meg mindent, hogy a fiatal elindulhasson az életbe, adjanak neki atyai tanácsokat, szervezzék meg továbbtanulását.

Mindezek alapján elmondható, hogy nem volt minden esetben kiegyensúlyozott a család és a növendék kapcsolata, sokan nem kaptak támogatást tőlük, egyedül hagyták az amúgy sem könnyű helyzetben, míg más szülők mindent elkövettek, hogy gyermekeiket kihozzák az intézetből.

3. Levelek a szabadság és kihelyezés témakörében

A levelek javarészában megfogalmazódott „azon tiszteletteljes kérés”, hogy a növendéket véglegesen szabadságoltassák, engedjék haza. A kérésüket többféleképpen indokolták, a következőkben ezek az indokokat levelekkel mutatjuk be. Több esetben megjelent a családi tragédiára (baleset, haláleset) való hivatkozás:

¹⁶¹ Levél az igazgatóhoz, 1946. XII. hó. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁶² Levelezőlap az igazgatóhoz, 1948. IV. 18. Aszódi Javítóintézet Irattára.

„Azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a tk. Igazgatóságához, hogy fiamat ...-t véglegesen szabadsággal méltóztatna.

Egyedülálló lelki beteg özvegy asszony vagyok, ki tizennégy nappal ezelőtt temettem el egy tragikus villamos szerencsetlenség következtében elhunyt 21 éves asszony leányomat és 15 hónapos unokámat. Itt állók nagy fájdalommal minden támogatás nélkül anyagiilag és lelkiileg teljesen tönkre téve. Egyedüli reménységem fiamban van a ki én mint anya tudom hogy tiszta és egyenes lelkű és eddigi botlása csak a rossz társaságnak tudható be.

Alkalma van a fiamnak a Scholl olajfinomító gyárba elhelyezkedni, s így nekem a kereset nélkül álló anyának mint a társadalom többi tisztességes dolgozó tagja biztosítani megélhetésemet. Én mint anya meg vagyok arról győződve, hogy fiam helyt fog állni mindenkori a tisztességes dolgozó emberek soraiban és társadalmunknak mindenkori becsületes tagja lesz, ezért kérem ismételtén a tekintetes igazgatóságot kérésem meghallgatására.”¹⁶³

A szülők gyakran egészségügyi állapotuk miatt nem tudtak már dolgozni, létfenntartásuk szinte lehetetlenné vált. Ezekben a családokban nagyon hiányzott a munkára képes fiatal, több levélben is erre hívatkoznak, amikor szabadon bocsátását kérelmezték a szülők:

„Tek. Állami Fiunevelő Intézet Igazgatóságának.

Alulírot, azzal az alázatos kéréssel fordulok a Tek. Állami fiunevelő Intézet igazgatóságához hogy ... született, ... nevű gyermekem szabadlára hejezni szíveskedjék. Kérésem megindoklása hogy badifogásból Betegen fagyos kézzel és fagyoslábbal kerültemhaza. 54 éves beteg ember vagyok. Hejzetem feljavítása véget önáló fuvarozással szeretnék foglalkozni amiben a fiam segítségére nélkülözhetetlen szükségem van és amenyiben már ide haza vagyok gyermekem szigorú neveléséről is jobban tudok gondoskodni. Kérésemet megismételve maradok Hazafias Tisztelettel.”¹⁶⁴

A szabadság, a kihelyezés iránti kérelmet több alkalommal azzal magyarázták, hogy nem megfelelő az intézetben az ellátás, és ennek következtében a gyermek sokat fogyott, és szervezete is erőteljesen leromlott. Valóban tudjuk, hogy az ellátásuk hagyott némi kívánnivalót maga után, de érdemes kiemelni azt is, hogy sok esetben a növendék még ennél is rosszabb helyzetben volt odahaza.

¹⁶³ Egy szülő levele az igazgatóhoz, évszám nélkül. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁶⁴ Egy szülő levele az igazgatóhoz. 1948. VIII. 8. Aszódi Javítóintézet Irattára.

Ha a fiatal kijárta az intézetben az iskolát, és valamilyen szakmát szerzett, a szülők gyakran kérték kihelyezését arra hivatkozva, hogy már felesleges az intézeti nevelés, főleg, hogy így végzettséggel még munkát is tudnak szerezni neki:

„Igazgató elvtárs!

Alulírott azon kéréssel fordulok Igazgató elvtársához, hogy az Állami Fiunevelő Intézetben lévő K. M. fiamat az intézetből elbocsájtani szíveskedjék. Tekintettel arra hogy a tanult szakmából felszabadult, munkát részére biztosítani tudok és a családi otthonomban erkölcsi és anyagi felelőséget vállallok...”¹⁶⁵

A szülők akkor is megkeresték az igazgatót, ha a szabadságra engedett fiatallal nem tudtak mit kezdeni. Gyakran az igazgatóban, az intézeti dolgozóiban látták a gyermek nevelésében kompetens személyt, akik nekik is tudnak segíteni tanácsaikkal, helyettük is meg tudják oldani a problémákat:

„Tisztelt Igazgató ÚR!

Fiamat ...-t április 11-én 2 hónap beteg szabadságra hoztam ki és már a törvényszéken is utána jártam a végleges szabadulásának a héten kellett volna újra menni. Sajnos a helyzet a gyerekekkel ugyan az ami volt nem használt sem szép szó figyelmeztetés nagyon hamar elfelejtette az intézeti életet ugyan azt csinálja amióta oda került. Állandó hazudozások csavargás és ami a legszomorúbb a lopás. Nagyon kérem Igazgató Urat hogy a fiamat a legrövidebb időn belül vissza vigyék. Kérem szíves intézkedését ebben az irányban... Szeretném azt megakadályozni hogy másokat is megkárosítson, elég az amit idebaza csinált. Sajnos rövid idő alatt újra a rossz útra tért.”¹⁶⁶

Hasonló nehézségekkel küszködött az az apa, akinek fia kikerülve az intézetből, ismét a züllés útjára lépett. A lentebb közölt levélben az igazgatótól várták annak a problémának a megoldását, mely véleményünk szerint nem tartozik igazán az igazgató hatáskörébe:

¹⁶⁵ Egy szülő levele az igazgatóhoz, évszám nélkül Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁶⁶ Egy szülő levele az igazgatóhoz. 1947. máj. 5. Aszódi Javítóintézet Irattára.

„Tek. Állami fiúnevelő Intézett Igazgatósága!

Ezzennel értesitem a Tekintetes Igazgatóságot, hogy fiam ... miután munkabélyét elbanyagolta Édesanyjának kabátjával és aranyórájával megszökött hazulról. Kérem az Igazgatóság további sürgős intézkedését.

u. i.: Minek után kitudodot hogy nő van a dologban, Kérem ez irányban is eljárni. „¹⁶⁷

A fiatal intézetből való kikerülését meg kellett előznie annak, hogy felvegyék a szülővel a kapcsolatot. E megkeresésnek az volt a célja, hogy előkészítsék a növendék kinti életét, biztosítsák számára a lakhatást, a munkát. A szülők feladata volt a gyermeknek munkát keresni, befogadni őt. Ez azonban nem ment mindig egyszerűen. Több levélben is olvashattuk, hogy nem tudnak munkát találni a fiatalnak, nem tudnak ruhát küldeni, melyben hazatérhet:

„Igen tisztelt Igazgatour a becses levelét megkaptam és megértetem minden de sajnos így nem tudok helyet tanálni mert it csak úgy vesz fel ha a gyereket látják majd ha baba jön majd tanálok neki helyet. Igen Tisztelt Igazgatour nagyon szépen megkérném ha a gyerek aba a ruhába jöne baba mert én nem vagyok aba a helyzetbe hogy most mindent vegyek egyszerre még az útiköltség is és nem is tudnám megvenni mert nem tudom milyen nagy kel és akkor ne legyen jó neki mert mink sajnos száz százalékos bombakárosult voltunk és mindennünk tönkre ment akkor kaptunk olyan butort ami a gazdája elmene kiül és most baba jötek és én vissza atam így azt is kelet veni ne tesék haragudni hogy ilyen dolgokkal zavarom de azért trom hogy nem bírok egyszerre veni mindent legyen szíves az intézeti ruhába vagy aba amibe van baba küldeni majd a munka helyről majd én gondoskodom nagyon szépen kérném hogyha meg írná nekem hogy mikor jön és hogy hogy batározot a Nagy. Igazgatoúr és ha a fiam megjavult és nem fog többet ilyen csinálni lesz szíves megírni és akkor elküldöm a útiköltség és hogy meg tudjam hálálni és megköszöni személyesen amit tettek a fiam iránt mert én lenék a legboldogab anyam maradok tiszteletel. „¹⁶⁸

A családba való visszafogadást gyakran feltételekhez kötötték a szülők, főleg abban az esetben, amikor ők voltak a károsítottak. 5 esetben ta-

¹⁶⁷ Egy szülő levele az igazgatóhoz, évszám nélkül. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁶⁸ Egy anya levele az igazgatóhoz, évszám nélkül. Aszódi Javítóintézet Irattára.

lálkoztunk olyan levéllel, amelyben a szülők megfogalmazták azt, hogy csak akkor fogadják vissza a gyermeket, ha jó lesz és dolgozni fog:

„Igen tisztelt Főúr a levelét megkaptam amelynek nagyon meg örültem hogy enyire figyelmes a fiam iránt és netesék csodálkozni hogy mért nem irtam mert most jötem baba Makorol én ot álásba vagy én már 4 hónapja hogy nem lakom Szegeden... ha a fiam Jozsi megígéri hogy becsületes jó és dolgozni akar akkor nézek neki is alás vagy munka hogy fent tuja magát tartani mert már 20 éves mert én nem vagyok aba a helyzetbe hogy el tujam tartani hogy ha becsületes és szeret dolgozni akkor hajlando vagyok neki is gondját viselni de csak ara kérem a Jozsi fiamat hogy nagyon becsületes és jó szorgalmas legyen mert nem tudnám elviselni egy szégyent vele... „¹⁶⁹

Igen érdekes levelet találtunk az egyik növendék iratanyaga között, ami arra utalhat, hogy igen bizalmatlanok voltak a javítóintézeti növendékek irányában. A levelet egy özvegyasszony írta, akinek a lányát a fiatal férfi feleségül akarta venni. Az aggódó anya levélben érdeklődött, hogy valóban kiszabadult-e a fiatal az intézetből:

„Igen tisztelt igazgató úr!

Tisztelettel értesültünk hogy ... Éva leányomat feleségül óhajta venni; semi kifogásom elenne csak én kétlem a dolgot, és szeretném ha egy bejegyzett irat jönne mert ezen semi hivatalos bélyegzés nincsen és azt szeretném tudni hogy igaz úton e jár mert én nekem nem említette csak a leányomnak és nem szeretnék bajba kerülni mink szeresük a fiút és ha tényleg komoly szándéka van nagyon szépen megkérem az igazgatóságot hogy egy hivatalos bélyegzéssel küldött irást küldene mert minket egész nyugtalaná tett a dolog. „¹⁷⁰

¹⁶⁹ Egy anya levele az igazgatóhoz, évszám nélkül. Aszódi Javítóintézet Irattára

¹⁷⁰ Egy anya levele az igazgatóhoz, 1948. Aszódi Javítóintézet Irattára.

XVI. Kikerülve az intézetből: gátak és lehetőségek

A javítóintézetben a fiataloknak minimum egy évet kellett tölteniük, ezt követően vagy a szülőnek/gondviselőnek vagy pedig a növendéknek joga volt kérvényeznie ideiglenes szabadon bocsátását. Ezt a kérelmet felterjesztette a családfő véleményével együtt az intézeti Házi Tanács elé, amely megfogalmazta javaslatát az ideiglenes vagy végleges kihelyezésre, illetve a kérelem elutasítására. A végleges döntést a fiatalkorúak bírósága hozta meg.

Mielőtt a növendék elhagyta volna az intézetet, minden esetben elbeszélgetett vele vagy az igazgató, vagy az igazgatóhelyettes is, akik felhívták figyelmét arra, hogy miként kell viselkednie, hogyan kell élnie ahhoz, hogy a társadalom hasznos tagja legyen. Általában ezt írásba is foglalták, így több növendék, főleg azok, akiket kísérletileg helyeztek ki, megkapta a következő levelet: „Kísérleti kihelyezésedet az Igazságügyminiszter Úr engedélyezte. Az elbocsátási igazolványt mellékelten megküldöm. A kísérleti kihelyezésed időtartama kettő év. Ez azt jelenti, hogy két évig még az intézet kötelékébe tartozol. Ha e két év alatt nem viselnéd jól magad, panaszt hallanék rólad, vagy valamilyen törvénybe ütköző cselekményt követnél el, akkor újabb bírói végzés nélkül visszahozathatlak az intézetbe. Tehát viseld jól magad, dolgozz szorgalmasan, becsületesen, szüleidnek engedelmeskedj. A felügyelő hatóság pártfogódul ... pártfogót nevezte ki. A pártfogó utasításait pontosan követned kell. Ha valami bajod, panaszod van add elő neki őszintén, mert csak így tud rajtad segíteni.”¹⁷¹

Amennyiben a kihelyezés vagy elbocsátás mellett döntöttek, fontos szerepük lett a pártfogóknak. Ők foglalkoztak az intézetből kikerült növendékekkel, és feladatuk közé tartozott a pártfogói jelentés elkészítése is. A pártfogóktól elvárták, hogy lelkiismeretesen és szakértelemmel ellenőrizze a pártfogoltat. Mindehhez azonban elengedhetetlen volt a testi-lelki egészség és kiegyensúlyozottság, valamint bizonyos fokú általános műveltség és speciális ismeretek, illetve a türelem, az önuralom és tapintat. Követelményként fogalmazódott meg, hogy szerezze hivatását és mindazokat, akikkel hivatásából kifolyólag foglalko-

¹⁷¹ Az igazgatóhelyettes levele a növendékhez. 1950. május 26. Aszódi Javítóintézet Irattára.

zik (*Baranyay*, 1948). Nagy szükség is volt rájuk, hiszen a fiatal amikor „a bírói ítélet végrehajtására szolgáló intézetet elhagyja, barátságtalan világba kerül, amelyben szembe találja magát a közvélemény ellen-szenvével és félelmével. Csak a börtönviselt vagy javítóintézetből szabadult bűnözőt látja az ilyenben a társadalom és megnyilvánuló ellen-szenv szinte automatikus.” (*Schäfer*, 1949. 419. o.) Mindehhez járult az is, hogy a vállalatok, üzemek bűncselekményt elkövetett fiatalokért nem szívesen alkalmaztak, nehezen tudtak munkát vállalni, pedig az intézet csak akkor javasolta kikerülését, ha rendelkezett munkával.

Fontos problémára hívta fel a figyelmet a Fiatalokorúak Felügyelő Hatóságának elnöke, amely a növendék későbbi beilleszkedését nagy mértékben gátolhatta: „több ízben kellett tapasztalnom, hogy egyes nevelőintézetekből elbocsátott fiatalokorúakat az intézet olyan úrlapon jelenti ki, amely félreérthetetlenül azt a látszatot kelti, mintha a fiatalokorúak a felnőttekhez hasonló büntetésben részesültek volna.”¹⁷² Nemcsak a munkalehetőség biztosítása okozott gondot, hanem az is, ha a család nem akarta befogadni a fiatalot. Ebben az esetben, a család más tagjait kérdezték meg, illetve valamilyen munkasotthonba került a fiatal. Többször jelent meg az a probléma, hogy csak kényszerből fogadták be, de félnek attól, hogy miként fognak együtt élni.

Hasonló problémákkal küszködtek az aszódi javítóintézetből kikerülő növendékek is. Az 1946-ban bekerültek közül legtöbbször 1947-ben hagyták el az intézetet. Adataink szerint 37 növendéket töröltek a névsorból, azonban már 1946-ban is volt 10 növendék, aki elhagyta az intézetet. Közülük volt olyan, akinek beszámították a háború előtti büntetését is, és a bíróság próbára bocsátotta, azonban volt, akit a bíróság újabb ítélettel fogházra ítelt, illetve önkényesen elhagyta az intézetet, és nem sikerült visszaszállítani, vagy pedig bírói utasításra más intézménybe szállították át. 1948-ban adataink szerint 13 nevelt került ki az intézetből legálisan, és 2 esetben illegálisan. 1949-ben 8 növendék, 1950-ben pedig 4 fiatal távozhatott Aszódról. 8 esetben nem derült ki az iratanyagból, hogy mikor hagyta el az intézetet a növendék. Sajnos a kikerülést követően nem tudjuk sokak sorsát tovább követni, mivel csupán 18 esetben van hírünk a pártfogolásról. Mindez ad némi információt arról, hogy milyen komoly problémák voltak az utógondozás rendszerével.

A fiatalok további életéről a pártfogói véleményekből, illetve a pedagógusoknak írt levelekből tájékozódhatunk. Fontos kiemelni, hogy az előzőt vagy sablon, vagy pedig különféle szempontok alapján készítették el. A pártfogói véleménynél ki kellett térni arra, hogy milyen a fiatal

¹⁷² dr. Schäfer István, a Fiatalokorúak Felügyelő Hatósága elnökének levele, 1949. E1.I.D.1. szám MOL Börtönügyi és fiatalokorúak ügyeit intéző osztály, XIX-E-1-h Vm/1949.

öltözete, hogyan, kinél és hol él, milyen a munkához való viszonya. A pártfogói vélemények – hasonlóan a környezettanulmányokhoz – nagyon vegyesek: olvashatunk igen részletes jelentéseket (ezeket ritkábban), ugyanakkor a felszínes vélemények is íródtak. Pártfogói véleményt általában ott találtunk, ahol a fiatalot nem véglegesen, hanem kísérletileg helyezték ki.

Az igazgató – úgy tűnik forrásaink alapján – figyelemmel követte a fiatalok életét, és ha szükséges volt, akkor megintette a fiatalot annak érdekében, hogy a viselkedési szabályokat betartsa: „Arról értesültem, hogy munkahelyedet nem becsüld meg és munkaadóddal szemben felelőtlenül viselkedsz. Nyomatékosan felhívom figyelmedet, hogy továbbra is az intézeti kötelékben vagy s így rád az intézeti törvények vonatkoznak. Amennyiben a továbbiakban panasz merül fel ellened, úgy rendőrség útján visszaszállításodra külön intézkedem. Munkahelyedet csak engedélyünkkel hagyhatod el és csak abban az esetben, ha hozzátartozóid érted felelősséget vállalnak. Még egyszer felhívlak, hogy munkahelyeden élj becsületes munkáséletet, fogadj szót, mert csak ez által tudod jövődet biztosítani. ...”¹⁷³

Több esetben is olvashattuk azt, hogy a fiatalokorú foglalkozás nélkül csavarog, mivel korábban magaviselete miatt elbocsátották, nem véletlen, hogy ezt a növendéket néhány évvel később internálótáborba vették. Hasonlóan nagy problémát okozott a hozzátartozóknak az a fiatalokorú, aki nem adott pénzt haza, hanem fizetését mindig elkölti, elmulatja, emiatt is kidobták a lakásból, ezt követően szinte napok kérdése volt, hogy a fiatal ne kövessen el bűncselekményt: „Adósságokat csinált a gyárban, munkásoktól 200 Ft-t vett kölcsön és nem adta meg és bátyja ki őt oda behozta ezért nagyon szegyenkezik. Augusztus 28-án elfogták a fiút, betöréses lopás miatt, revolvert is találtak nála. Jelenleg a pestvidéki fogházban van. ... Nagymama nagyon szegyenli a dolgot, és nagyon megkért, hogy tudassam vele, hogy mikor szabadul, de csak azért, hogy tudják, meddig lehetnek tőle nyugodtak.”¹⁷⁴

A pártfogói jelentések jó hírekről is beszámoltak: kifogástalan magaviseletet tanúsít, megfelelő odaadással végzi munkáját, tisztességesen helytáll a növendék, és keresetét teljes egészében hazaadja, hiszen szeretné felmenteni szüleit a sok munka alól – körvonalazódnak előttünk a jól beilleszkedett fiatal jellemzői a pozitív hangvételű jelentésekből. Természetesen emellett politikailag is megbízhatónak kell lennie, aki politikai szemináriumokra jár, a Pártot támogatja munkájával, és a munkaversenyben élen jár.

¹⁷³ Az igazgató levele a növendékhez, 1948. Aszódi Javítóintézet irattára.

¹⁷⁴ Pártfogói jelentés egy növendékről. 1948. szeptember 20. Aszódi Javítóintézet irattára.

Fontos forrásunk még a fiatalok által az igazgatónak, a családfőeknek szóló levelek, melyeket rendszerint azok a volt növendékek írtak, akik élete rendeződött, volt munkahelyük, sikerült a társadalomba beilleszkedniük. Több esetben kértek tanácsot, segítséget az intézet dolgozóitól, például az egyik növendék ruha megszerzésében kérte segítségét, hogy tudjon tovább tanulni.

1. Köszönetnyilvánító levelek

A levelek között találtunk az intézet munkáját dicsérő, hálás leveleket, melyeket vagy a kétségbeesett szülők, vagy pedig az intézetből kikerült növendékek írtak. Úgy gondoljuk, érdemes ezek közül néhányat idézni, hiszen a javítóintézeti alkalmazottaknak ez volt szinte az egyetlen visszajelzésük arra, hogy munkájuknak értelme van, nem hiába foglalkoznak a fiatalokkal.

„Tisztelt Igazgató Úr!

Mélyen Tisztelt Igazgató Úr köszönetet mondok a fiam szabadság bizaengedéséért.

Kérem szépen Igazgató Úr a fiam viselkedésével megvagyok elégedve, elég jól viseli magát reméljük és örülnénk neki, hogy minél előbb vissza kerülhetne a család köré.

*Ezért köszönetet mondok az Igazgató úrnak és a Családfő úrnak a fáradozásáért.*¹⁷⁵

Egy keresztszülő levelében nemcsak köszönetet mondott, hanem ígéretet arra, hogy hasonló nevelési módszerrel fog foglalkozni a fiattal, ha az visszatér hozzá:

„Igen tisztelt Igazgató Úr!

*Fogadja Igazgató Úr, úgy Keresztfiam, mint az én nevemben is, fáradozásáért, előre is bálás köszönetemet, és ugyancsak a Családfő urnak is kérem köszönetünket tolmácsolni a nevelési módszerért, melyet, ha Keresztfiam hazajön én fogom majd tovább irányítani.*¹⁷⁶

Talán az egyik legszebb levelet írta az a fiatal, aki kikerülve az intézetből egy újabb intézetbe került, de nem adta fel a reményt, hiszen egy olyan alapot kapott Aszódon, melynek segítségével rendbehozta életét: *„Sokszor gondolok vissza az intézetre és ez mindig serkentőleg hat rám, mert bála Isten ott megtanultam dolgozni és most kint is megállok a helyemet.*¹⁷⁷

XVII. Befejezés

Az Aszódi Javítóintézet egyik legnagyobb kihívása több mint 120 éves történetében az újraindulás volt, ezt a korszakot vettük górcső alá. Sokan, és sokat tettek azért, hogy az intézet elkezdhesse munkáját. 1946. áprilisában, amikor az Intézet ismét elkezdte működését, nem gondolták azt, hogy négy-öt év múlva a szakmunkásképzés egyik bástyája lesz az intézet, nem hitték azt, hogy több száz növendék fogja itt tölteni a bíróság által kiszabott büntetését az évtizedek folyamán. Ekkor csak arra törekedtek, hogy az idekerült fiatakorú bűnelkövetők számára biztosítsák a legalapvetőbb feltételeket a neveléshez és oktatáshoz. A mindennapi problémákkal küzdöttek meg, azzal, hogy a háborús időkben elhanyagolt, züllésnek induló fiatalok kriminalizálódását megállítsák. Nem volt egyszerű feladat, hiszen az itt dolgozóknak saját megélhetésük sem volt minden esetben biztosított. A problémák és nehézségek ellenére mégis magas színvonalú munkát tudtak végezni, ami hivatásszeretetükkel és a növendékek iránti szeretettel magyarázható.

Az Aszódi Javítóintézetet nagyon gyakran Janus-arcú intézménynek tartják (*Szarka Attila*), amely büntet és nevel egyben. Valóban, a növendékeket bíróság letöltendő szabadságvesztésre ítélte az általuk elkövetett bűncselekmény miatt. Azonban az intézet elsősorban nem büntetni akart, hanem nevelni és oktatni: az itt dolgozók nemcsak mesterségre, iparra készítettek fel növendékeiket, hanem az életre, a szocializációs feladatok ellátásával is foglalkoztak a családfők, nevelők. Arra ítéltettek a növendékek, hogy „megneveljék” őket. Ez a paradox helyzet adja véleményünk szerint a javítóintézetek komplexitását. Munkánkban törekedtünk arra, hogy erre felhívjuk a figyelmet. Ugyanakkor nem akartunk egy olyan torz képet adni az intézeti életéről, hogy itt csak rossz történet a fiatalokkal, de nem tartottuk helyesnek azt sem, hogy eltitkoljuk azt, hogyha valami probléma volt akár a fiatalokkal, akár a nevelőkkel, így – a személyiségjogok tiszteletben tartásával – a nehézségekre is kitértünk.

Kutatásunk során elcsodálkoztunk azon, hogy mennyi kincs rejlik az intézet irattárában, nem hittük volna, hogy a bírósági ítéletekből, az élet- és jellemrajzi füzetekből ilyen sok információt fogunk kapni. Ez a tény is egyre határozottabban felhívta a figyelmünket, hogy a gyermekvédelem történetével foglalkozók számára alapvető forrásként szolgál-

¹⁷⁵ Egy szülő levele az igazgatóhoz, 1946. dec. 31. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁷⁶ Keresztszülő levele az igazgatóhoz, 1947. április 1. Aszódi Javítóintézet Irattára.

¹⁷⁷ Egy növendék levele, nincs évszám. Aszódi Javítóintézet Irattára

hatnak ezek az iratok. Természetesen munkánk nem teljes, hiszen nincsenek eredeti fotóink erről a korszakról, nem tudtunk megszólaltatni olyan embereket, akik ekkor az intézettel kapcsolatban álltak, illetve kevés másodlagos irodalom állt rendelkezésünkre, de mégis reménykedünk abban, hogy egyfajta kép így is kialakult az olvasóban.

Nem szeretnénk még igen sokféle feladatot kellett megoldania az inkezdve napjainkig még csak a 60-as és 70-es évek óriási létszáma, vagy tézetnek, gondoljunk csak a 60-as és 70-es évek óriási létszáma, vagy az 1981-es nevelőgyilkosságra, mely alapjaiban rendítette meg az intézet működését. De ki tudtak lábalni ezekből, hiszen mindig dolgoztak és dolgoznak itt olyan emberek, akik legfontosabb feladatuknak tartják hivatásukban a bűnelkövető fiatalok nevelését.

XVIII. Felhasznált irodalom

- A fiatalok bűnözésének okaira vonatkozó kutatások egyes kérdései. Különlenyomat a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti tanulmányok osztályának Közleményei. XII. kötet 1–2. számából. 1962.
- A gyermekvédelmi konferencia előadásai és vitaanyaga. 1960. október 5–6. Budapest, 1961. Kiadja az Országos Gyermek- és ifjúságvédelmi Tanács Titkársága.
- A magyar papírpénz története 5
<http://www.numismatics.hu/magyarpapirpenz5.htm>
- Az Állami Gyermekvédelem segélyakciójáról. *Köznevelés*, 1947. 115.
- Ádám Zsigmond (1947): Nagy szükség van új gyermekotthonokra. *Köznevelés*, 251.
- Babbie, E. (2002): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Baranyay Károly (1948): A fiatalok feletti bíráskodás reformjához. *Jogtudományi Közlöny*, 1–2. szám, 2–4.
- Báthory Zoltán–Falus Iván (főszerk., 1997): *Pedagógiai Lexikon*. Keraban, Budapest.
- Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok II. kötet*. Budapest.
- Dolgozó embert nevelnek a kóbor gyermekekből. *Köznevelés*, 1946. 8. szám, 13.
- Duby, G.–Lardreau, G. (1993): *Párbeszéd a történelemről*. Budapest.
- Fiatal bűnösök. *Köznevelés*, 1946. 4–5. szám, 10–11.
- Goltner Dénes (1948): Az új büntetőnovella és a fiatalok. *Jogtudományi Közlöny*, 14. szám, 220–222.
- Gergely Ferenc (1997): *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*. Püski, Budapest.
- Golnhofer Erzsébet (2004): *Hazai pedagógiai nézetek 1945–1949*. Iskolakultúra, Pécs, 2004.
- Gyáni Gábor (1997): A mindennapi élet mint kutatási probléma. A mindennapi élet mint kutatási probléma. *Aetas*, 1. szám, 151–162.
- Gyáni Gábor (2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Hanák Katalin (1978): *Társadalom és gyermekvédelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hegedűs Judit (2004): Gyermek- és fiatalok bűnözők megítélése a két világ-háború között. In: Bollókné Panyik Ilona (szerk.): *Gyermek – nevelés – pedagógusképzés 2004*. Trezor Kiadó, Budapest. 185–198.
- Hrabovszkyné Révész Margit (1948): Háborúsujtotta gyermekek. *Köznevelés*, 555–562.

- Huszár Tibor (1964): *Fiatalok bűnözők. Adalékok a fiatalok bűnözés problémáikájához az 1950–1959. évek felmérései alapján*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kéri Katalin (2003): Gyermekképzés Magyarországon az 1950-es évek első felében. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 229–245.
- Kéri Katalin és Varga András (2004): A pártideológia tükröződése az 1950–1953 között kiadott alsó tagozatos tankönyvekben. *Acta Paedagogica* 11–12., 1–2. szám, 23–34.
- Klinger András (1999): Magyarország népesedése az elmúlt negyven évben. In: Fokasz Nikosz–Örkény István (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete 1945–1989*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Krippendorff, K. (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Kun Béla–Láday István: *A fiatalok kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon*. Budapest, 1905.
- Makai Éva (1996): *A háborús évek gyermekvédelmi-közösségi utópiái*. (kézirat)
- Márai Sándor (2002): *Föld, föld!...* Helikon, Budapest.
- Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2000): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris, Budapest.
- Nemes Lipót (1935): *A bűnöző társadalom kialakulása*. Budapest.
- Nemes Nagy Ágnes (1947): Egy példaadó gyermekotthon. *Köznevelés*, 187.
- Németh András és Pukánszky Béla (2004): *A pedagógia problémátörténete*. Gondolat, Budapest, 2004.
- Dr. Németh Péter (1949): A züllött és bűnöző fiatalok. *Jogtudományi Közlemény*, 1–2. szám, 9–12.
- Pesti János–Fehér Lászlóné (1950): „Utógondozás a visszaesés ellen” *Jogtudományi Közlemény*, 5–6. szám, 158–159.
- Romsics Ignác (2000): *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest.
- Schäfer István (1946): *A háború hatása a fiatalok kriminalitására*. Büntetőjogi dolgozatok, 2. szám. Budapest.
- Schäfer István (1949): A szexuális élet és a szabadságvesztésbüntetés. *Jogtudományi Közlemény*, 1–2. szám, 21–24.
- Schäfer István (1949/a): Utógondozás a visszaesés ellen. *Jogtudományi Közlemény*, 19. szám, 419–423.
- Szabó András (1961): *A fiatalok és a büntetőjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szabolcs Éva (1999): *Tartalomelemzés a gyermekkor történet kutatásában*. *Gyermekek Magyarországon (1868–1890)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tamás Lajos (1948): Gyermeklelkek újjáépítése. *Embernevelés*, 228–230.
- Veczko József (1977): *Gyermek- és ifjúságvédelem*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Veczko József (2002): *Gyermek- és ifjúságvédelem*. APC-Stúdió, Gyula.
- Vigh József (1964): *A fiatalok bűnözése és a társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Volentics Anna (1996): *Gyermekvédelem és reszocializáció*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Tartalom

I. Bevezetés	5
II. Új források a neveléstörténeti kutatásokban	
– kutatásmódszertani háttér	7
1. A kutatás nehézségei és dilemmái	7
2. Röviden a kutatás céljáról	8
3. A kutatás helyszíne	9
4. A környezettanulmányok	13
5. Élet- és jellemrajzi füzetek	13
6. Jelentések, jegyzőkönyvek	14
7. Bírósági ítéletek	15
8. Levelek	15
9. A forráselemzés mint neveléstörténeti kutatási módszer	16
III. A gyermekek és a gyermekvédelem helyzete	
1. 1945–1950 között	19
2. A gyermekek helyzete 1945–1950 között	19
3. Gyermekvédelmi törekvések 1945–1950 között	21
IV. A fiatalok bűnözése alakulása és jogi szabályozása	27
1. A fiatalok bűnözése alakulása	27
2. Gondolatok a nyomozati és bírósági eljárásról	30
3. Vélemények a javítóintézetekről	32
V. A bíróság ítélete: javító nevelés	33
VI. Az Aszódi Javítóintézet újraindulása	39
1. Az intézet 1944–46 között	39
2. Az intézet igazgatói	41
VII. Politika az intézetben	43
1. A német és orosz megszállás hatása az intézet életére	43
2. A politikai élet változásai	44

134	Tartalom
3. Az intézet és a kommunista párt kapcsolata	48
4. Jelentés készítése a növendékekről	52
VIII. Mindennapok és problémák az intézet életében	55
1. Az intézeti élet	55
2. A növendékek ellátása	58
3. A fiúk magatartása az intézetben belül	60
4. Fegyelmezés és büntetés az intézetben	61
5. Hivatalos látogatások és kapcsolatok	64
6. Balesetek az intézetben	66
IX. Munka és oktatás az Aszódi Javítóintézetben	69
1. Szervezeti átalakítások az oktatásban	69
2. Az iskola felszereltsége	71
3. A növendékek és az iskola	72
4. Az iskola belső világa: munkaterv	74
5. Munka az intézetben	76
X. Szökések az intézetből	79
XI. Vallási élet az intézetben	83
XII. Alkalmazottak, pedagógusok a javítóintézetben	87
1. Az intézet dolgozóiról	87
2. Munkájuk	88
3. Életmódjuk – fizetésük	90
4. Nehézségek és kihívások a javítóintézeti munkában	93
XIII. Javítóintézeti növendékek 1946-ban	95
1. A növendékek összetétele	95
2. Rossz szokások – szórakozás	96
3. A növendékek által elkövetett bűncselekmények	97
4. A növendékek egészségügyi állapota	100
XIV. A „javítós-típus”	103
XV. A fiatalok családja	109
1. A növendékek családi háttere	109
2. A növendék és a család kapcsolattartása az intézetben	113
3. Levelek a szabadság és kihelyezés témakörében	119

Tartalom	135
XVI. Kikerülve az intézetből: gátak és lehetőségek	125
1. Köszönetnyilvánító levelek	128
XVII. Befejezés	129
XVIII. Felhasznált irodalom	131

X25779

Hegedűs Judit

Javítóintézeti neveltek Aszódon 1945-1950 között

XB 24164

ISBN 963-86623-3-6

9 789638 662330